

رضاء الدين بن فخر الدين .

احمد باي

ولادت ۱۸۳۷ء . وفات ۱۹۰۶ء .

ایکنچی طبعی .

روسیہ مسلمانلری فائدهسی ایچون یاروم میلیون سوم مقدارنده وفق
فالدیرمش مشهور سوداگر احمد باي حقنده یازامش بر اثر در .

آدیگی خیر ایله آکدرمه ایله همت
عالمه کادیکنگه بر طاشی ترک ایتمه دلیل
طاشی ده نقشی ده محو ایدر اما ایام
ابدی دائر اولور السنه ده ذکر جمیل .
« نای »

« وقت » مطبعه سی اورنبورغه .

ТИПОГРАФІЯ ГАЗ. „ВАКТЪ“. ОРЕНБУРГЪ.

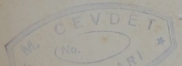
1911 .

مرحوم احمد باى.

«وقت» مطبعسى اورنبورغه.

احمد باى
ARZUMHAT KANUNU

احمد باي ترجمهٔ حاليٰنى اوزر وقتى ايله «آثار» ده يازمىش هم ده
سوزار ينه اعتمادم كامل اولديغى جهتله فاضل محترم داملا عالمجان
حضرت طرفندن «الدين والادب» مجله سینه درج اولنمىش معلوماتدن
كوب استفاده ايتميشيدم . فقط اوشبو ترجمه، «آثار» نك ۳ نچى جلدنه
اولديغندن و بونى طبع ايتدررگه اميدم آرز قالدېغندن، بو مرتبه ده
احمد باي ترجمه سيني آيروب آلوب رساله روشنده باصدرمقنى
مناسب كوردم .

رضاء الدين به في الدرر

SEHIR

İYESİ

KİTAPLIĞI

سوز باشى .

اسلام دىناسىنىدە ، مشهور آدملىرى قىندە يازمىش اثرلىرى كۆپدۇر .
مطبوعاتنىڭ ترقى قىلغۇچى سېنىدىن الوغ جىلدى كىتابلىرى اوچۇز خىل
ئىلە ساتۇلغۇچى و مشهور آدملىرى قىندە يازمىش اثرلىرىدە كۆرلۈرگە
باشلادى . اوشىبو خىسسىدە تىرىپ قىلىنىش كىتابلىرىنىڭ بىرى و اڭ معتبرى
« وفيات الاعيان » اولسى كىرىك .

« وفيات الاعيان » ، مىجرى ئىلە ۶۸۱ (مىلادى ئىلە ۱۲۸۱) دە
وفات اولان قاضى ابن خلىكان اثرى اولوب ۶۷۲ (۱۲۷۴) نىچى ئىلە
تىمام اولمىش و ۹۴۸ خىسسىدەدىن عبارت اوشىبو كىتابىدە ۸۴۶ عدد كىمىسىنىڭ
تىرجىمىسى سويلنىشىدۇر .

مەن كۆر كىتابىنىڭ دىياچىسىدە ابن خلىكان : « بۇنىدە ، خلىفەلىرىنى
يازمايم ، زىرا انلىرى طوغرىسىدە اوروون كىتابلىرى كۆپدۇر . بىن ايسە
قىلغۇچى بىر وقت سۇلالىلىرى اولغۇچى طوغرىسىدە اولان باشقىچە بىر مشهور
ذاتلىرىنى يازدىم » دېدۇر و بۇنىدىن سوڭ مقصودىنى كىرىشىدۇر .

ابن خلىكان ، عرب ادبىياتىدە مۇتخىس اولان عالىملىرىنى ، شاعىر
و ادبىلىرىنى ، مفسىر و زاهدلىرىنى ، پادىشاھ و امىرلىرىنى ، مۇرخ و مۇغنىلىرىنى ،
لطفەچى و محدثلىرىنى بىر بىر كۆر قىلىدۇر . بىر قول يازمىلىرىنى سائىنىدە
خاتۇنلىرىدە وار . طبىبلىرى ، فىلسوفلىرى يوق ؛ يا كە يوق دېھچەك درجەدە آزدۇر .
اوشىبو عصرىدىن آلتىوز بىللىرى اىلىك و قىلغۇچى ، اسلام دىناسىنىڭ
شەرتلى آدملىرى آنىچى مەن كۆر خىسسىدە اولور ، مجلسلىرىدە اولان سوزلىرىدە
شونلىرى قىندە يورۇر ، سۇال و استىفسارلىرى ھىم شونلىرى خىسسىدە
اولوب اىمنىڭ بقا و دوامىنى سىب ، شونلىرى حساب ايدىلغۇچى ايسەش .
ابن خلىكان سوزلىرىنىڭ سىياق و سىباقلىرىدىن آڭلادىمىز اوشىبودۇر .
اگر دە اىگون و مال آسرامىقى اىشلىرىنى تىرىپ ايتىدۇر وچىلىرى ، ھىر و

صناعت حقنە خدمت کوستر و چیلر، تجارت و معیشت حاللرینی اصلاح ایتمک حقنە طرشو چیلر، اسلام ملتی فائز سی ایچون وفقر فالدر وچی و وصیتلر قیلو چیلر حقنە سو اللر اولنسه و اسملری ده مجلسلرده کوب یورسه ایدی اوزینک فویەش شرطینە کوره ابن خلکان مذکور اثرندە شویله آدملر حقنە ده بعض شیلر بازار، سارانلق قیلماز ایدی.

«بغداد» شهرینی، «نظامیه»، «جامع الازهر»، «المستنصریه» بنالرینی (* صالوچی، «قرطبه» ایله «فصر الزهراء» همده «القنطره» نی نوزوب زینتلرگه غرق قیلوچی اسلام معمارلرینک، اوشنداق «مکه» شهرندە و عرفاندە ییلقه لر یورتوچی مهندسلر ایله اک ایلك مرتبه اولرق بیل نگرمنی، ساعت اشلوچی و بونلرکی اسلام ماهرلرینک، بتون هنرلری خلیفه لرسرایلرندە جار یه لر ایله شایاروب و مسخره لشوب اوطورمقدن همده خلیفه لرنی کولدرمکدن عبارت اولان ابو دلامه و ابو العینا و بونلرینک دیستهلر ایله سانالمقدە اولان ایدە شلری قدری اعتبارلری اولاماشە بیدرکە، نه ابن خلکان ونه باشقلر بونلردن بحث ایتماملر، کتابلرینە یازمامشلردر. حالبوکه اسلام دنیاسینک بقاسی، شورت و افتداری لطفیه چیلر ویر و چیلردن زیاده مهندس و معمارلر، اهل کسب و اهل حرفتلر، ایگونچی و سوداگرلر همتلرینە باغلی اولسه کرک . شېه یوقدرکە اوز عصرلرندە اولان خلقلر بونلرنی تقدیر ایتمشلر،

مجلسلرده بربری ایله بونلر حقنە سوبلاشمشلر و سو اللر قیلشوب چوابلر ویرشوب طورمشلردر. «بغداد» دن فوزغالوبده قطب شمالی یانندە اولان «بلغار» مرغه بول آچوب کیلوچی عربلر و اروپا ماللرینی «بغداد» غه آلوب واروب آفتار وچی «بلغار» ترکلری کوزلرگه کورلە کسزین نیلرگه توشما کسزین فالمامشلردر. لکن بو طوغرودە اولان فتصورلر ملندە و خلقده دگل بلسکه مؤلفلرده در. مؤلفلر، معیشت اجتماعیه ترا کلری اولان معمارلر و تاجرلر، اهل کسب و ماهرلر حقنە، اوشنداق

(* اوز وقتارندە مشهور مدرسهلردر.

مسجدلر و مکتبلر همده کنبخانه و مسافر خانلر تأسیس فیلوچیبلر و
 عموم استفاده سی ایچون و قفلر فالدر و چیبلر حقنده خصوصی اثرلر یازمق
 دگل حتی استطراد بوللو اولسون سوبله مک حقنده خیلی سارانلق
 * کوسترمشلدردر. اسلام دولتلر یزنگ کوچلی وقتلرنک و مرکزلدده اولان خلقلر
 آراسنده ده عمومی عادت اوشبو بولده اولندیقی انکار اولنماز. دنیا ننگ الگ
 براق بر طرفنده و اسلام مرکزلدردن براق برنده طور و چی بزم کی
 قوملرننگ حاللری نه حالده اوله چی اوز اوزندن معلوم اولسه کرک .
 «بلغار» شهرنده اوشبو کونده باشینی کوک گه کوتاروب طور مقک
 اولان مناره ایله «قران» ده سیون بیکه مناره سینی بنا فیلوچی معمارلر،
 روس کنازلر یزنگ التماسلرینه کوره مملکتلرینه واروب کایسه لر بنا
 ایدوچی اسلام استاذلری حقنده معلوماتمز اولماز ایسه عجب ایدلماز .
 زیرا معاصرلری بونلر حقنده یازما مشلدردر. اگرده یازمش اوله لر ایدی
 توقز یوز طوفسان توقزی هلاک اولدیغنده ده لا اقل بری سلامت قالمش
 و بزلر گه ده کلوب یتمش اولور ایدی .

* *

*
 دنیاده الگ بنگل اش، عیبینی باشقه لر اوستلرینه تاشلاب طور -
 مقدر. حیات اجتماعیه تراکلری اولان ذاتلر حقنده کتابلر و اثرلر
 اولمادیقنی عصرلرنده اولان مؤلفلر گه تاشلاب، اوزمز سلامت فالورغه
 ممکن. لیکن الگ ایلیک مرتبه اوله رق اوز مملکتلرنده، مطبعه ایچون
 عربی حرفلر کیمسه ش و تاش باصمه لر تأسیس فیلوب صنایع نفیسه دن
 اولان خطاطلقنی ترقی ایندرمک حقنده اجتهاد ایتمش کیمسه لر مز و ملی
 کویلر مز نی نوبه لرغه قویمش و ساعتچیلک طوغر و سنده خیلی هنر
 کوسترمش آدملر مز وار ایدی. اوشنداق اولنسر، صوسز چوللر
 آرقلی روسیه ماللرینی بخارا و کاشغر طرفلرینه، چین ولایتلرینه قدر
 یتکرمش همتلی سوداگرلر مز، زاوود و فابریقه همده پریسکه لر و
 پاراخودلر ایشلاتمش غیرتلی آدملر مز اولنور ایدی. بونلرننگ ترجمه

سعید بابای، سعید شهرینی حکومت طرفندن ۱۱۵۹ - ۱۷۴۵
 نار یخنک ویرلمش رخصت موینبه ۱۷۴۹ نار یخنک تأسیس ایتدی و قزان،
 سمیر، وانکه غوبیرنالرندن بیقوب ایکوز قدر جان حسابی کتوروب
 اورنلاشدردی. ایشته بو کونگی فارغالی شهری اوشبو روشده
 تأسیس ایدلمشدر.

ایمپراطوریتسه یلزایتیه طرفندن سعید بابای اوزرینه اوشبو
 شیلر انعام ایدلمشیدی: (۱) سعید و آنک اوغلرینه سعید شهرینی
 بنا ایدوب برلشورگه رخصتدر: (۲) قزان طرفندن ایکوز جان مقدارنده
 مسلمانلارنی کتوروب اوشبو شهرده اورنلاشدررغه اختیارلیدر.
 (۳) ایگونک و بچانک، حیوان بوررلک قر و بولونلر و یورتفه متعلق
 اورنلر، ساقمار صونده اولان بالقلر، ساقمار ارمه سنده اولان آغاچلر،
 فارغالی صوینه قدر اولان اورمانلر جمله سی بونلرغه ملکدر. بنا
 علیه اوشبو برلرده نگرمن و زاوودلر بنا ایتمکدن منع یوقدر: (۴) هنر
 و صناعت بابنده ماهر استاذلارنی قانغی مملکت اهالیسندن اولسه ده
 اولسون اوز آرالرینه چاقروب کتوررگه اختیاردر.

بو شهرنک بناسی مشهور قارا صقال واقعه سی (۱) و عیوما باشقرد
 ماجرالری باصلوب بر قدر طنحلقی حاصل اولدیقتن صوندر.

بو کونگی سعید (فارغالی) شهرنده پوچته و تلغرافی یوق، خسته
 خانه و طبیب فلان یوق. بوکا شهر دیمک، حکومت طرفندن ویرلمش
 بر امتیازدن عبارتدر. یوقسه اوزینک معناسی چیتندن بو شهر آنک
 توبهن درجه ده اولان بوری و بوگولمه شهرلرینه ده قیاس ایدلماز.
 شایان ذکر بر شی وار ایسه اولده ایسکی بابالر طرفندن بنا
 ایدلمش زور زور مناره لی تاش جامعلردر. بو جامعلر مقدمگی
 مسلمانلرنک همت و غیرت لرینه مجسم مثال اولر قی طورلر.

(۱) بونک واقعه سی «شوراه» ده ۱۹۰۹ - ۱۹۱۰ ده، محترم منیراقتسی هادی
 طرفندن مفصل صورتده یازامش ایدی. مطالعه ایدلنه.

سعید بابانگ اوزی معیشت ایتمش تاش بناسی بو کونده هم سلامت اولوب شهرنک تمام اورتا بر یزنده در. عائلسی حقنده معلومات نابلمادی ایسه ده عبدالکریم، ابراهیم، حسن اسمنده اوغللری اولد. یغی معلومدر. روایتلرگه کوره اولگی ایکیسی بر آنادن اولوب صوگمسی قالمق تورهسی قزندن طوغهش ایمش. عبدالکریمنک احمد، محمد، صالح اسمنده و ابراهیمنک ده موسی، محمد، عبدالکریم اسمنده، حسننک اسحاق، احمد اسمنده بالالری اولمشدر.

روسیه اسلاملرنده بایلق ایله علم عائلهلرنده دوام یوقدر. فر نکارده بایلق و علم عائلهلری اوچ و دورتیوز یلر طوناشدن آنادن اوغلغه قلوب طوردیغی حالده اسلاملرده یوز بیکنار میراث آلمش بالالار بر وقتده باشقهلرنک ائک توبه ن بالچیلری اولوب بوررگه مجبور اولورلر. عصرلرنده محترم عالملردن سانالمش ذاتلرنک بالالری ده نزلری بوگولمی و بسم اللهنی درست اوقورغه قدرتندن کیلمی طورغان عامی اوله رقی فالورلر.

بو حاللر ایسه دنیلرمنک ایرکن و رفییلرمنک بوق وقتلرنده ایدی. اما بو کونده آرمزغه روس، یهودی، نمسه و لاطیش طغزلاشوب طولدی، بونلر ایله برگه بوررگه و برگه طوررغه مجبور اولدق. ایمدی بوندن صوگن حاللر نهچوک اولور؟ اگر، بزلرده حقیقت حالده دین و ملت فایفوسی اولسه ایدی اصول جدیده و کیوم بعثلرینی بر طرفغه قویوب، کیلهچک کونده آنا اولاقچ بو کونگی بالالرنی گوزل تربیه ایدوب اوستومزدن بورچمزنی توشرمک حقنده مشورت قیلشور ایدک و فول فولغه طوتوشوب برلسکده چاره لر ایزلر ایدک. فقط نه کیبی زمانده ونه کیبی اورنده ایدیکه زنی بیله کسزین همیشه اولگی فائده سز دعوالر ایله و قنمز اوتار، فرصتلرمز کوندن کون فچار. « اذا اراد الله بقوم سوء اعطاهم الجدل و منعهم عن العمل » اوشبو اولسه کرک.

سعيد بابانڭ نسللىرى ھەر بىرى اولماسەدە، كۈبسى اوشبو
 عادت كە موافق، ھەتتەن واشلىكسىز اولارق قالدقلىرى وبونڭ سېبىندىن
 فقيرلك گە توشدىلكرى روايت ايدىلنور.

اسماعيل بىكەمەد اوغلى اسمى كىمەسە، اوزىنڭ سياحت نامەسنىڭ (۱):
 «تارىخ بىڭ يديپوز ايللى بىرنچى (۱۷۵۱) ايدى، اورنوبورغ قاشىندە
 غى سەيد بېستەسەينىڭ اسطرشىنە سەيد زمانى ايدى. الله تعالى نڭ
 امرى ايلە، تەقدىردە بىتلەش بوينچە ملا نادر، ملا يعقوب، اسماعيل،
 عبد الرحمن و ملا نادر نڭ بىر قوشچىسى (خادمى) اوشال ايران نڭ
 پېشىنى اسطرشىنە سەيد آغا، بازارگانلىك طرىقتە بخارا شەھرىنە
 يوللادى. بىن اسماعيل غىرىب اول جەلدە يار و يولداشلىرىمىز ايلە
 اورنوبورغ شەھرىدىن قزاق سەنتە اوتە بىكرىمى ايكى كۈندە «اورگانچ» گە
 واردق . . . «ديپور. اوشبو سياحت نامەدە مذكور اولان سەيد اسطر-
 شىنە، بىزم سوبلىمكە اولدېغىز سەيد خيالېن نڭ كىنېسى اولسە كرىك.

«قارغالى» شەھرىدە، ھەر عصر دە اوزىنە كۈرە شەھرتلى عالەم
 والوغ سوداگرلار، آز اولسەدە شاعر و ادبىلار اولنوب كەمشدر. ھەر
 بىر شەھرنڭ تارىخى شول شەردە اولان بوقارى طبقە آدملىرى طرفىدىن
 يازىلنوب نىشر اولنمىقى عادت اولدىقى حال دە «قارغالى» دە اولان بوقارى
 طبقە خاقلار طرفىدىن بوبلە بىرنرسە مېدان غە چىقارلدىغىدىن خېرىمىز بوق.

«قارغالى» شەھرى صالنوب اوشبو كۈنلرگە قىدر اولان مدت
 اېچىندە احتمال كە كۈكدىن مېن ايلە سلوى اېنگان كۈنلر و بوبلە كۈنلرنى
 اونۈندەرەق كېچەلر كۈب اولمشدر. لىكن بىرگە كۈرە «قارغالى» نڭ
 پارلاق بىر زمانى اولمش ايسە، بودە- اوشبو كۈندىن اون يىللر مەقم،
 بىر بىرىدىن خېرىلرى اولماش ادب و علم مەھبلىرىنڭ بېغولوب علم
 مەجلىسلىرى تۈزۈمىش زمانلرىدىر. روسىيە اسلاملىرى آراسىندە مەخلىق

(۱) اوشبو سياحت نامە، بىزم طرفىدىن بىر مەقمە و بىر خانە فوشلوب ۱۹۰۳

دە «قران» دە خارىتۈنۈق مەتبەئەسە، ۳۲ بېتتە نىشر ايدىلى.

مدرسه لار نىڭ شاگردلىرى بىر يىرگە كېلۈپ دە بىر بىرىگە قارىداشچە مەدا-
ملەردە اولەقلىرى نىڭ اىلىك مرتبە اولەرق اوشبو مجلسلردە كورالمىشدر .
۱۹۴۹ نچى يىل ماى ياكە ايبون آيندە ، فارغالى شەرىپ نىڭ بناسىنە
۲۰۰ يىل طولۇق مناسىتى ابلە يوبىلى (الوغ بايرام) اولەچىندە شەبە
يوق . اول وقتدە مسلمانلار اولورمى ياكە منقرض اولوب بتارلارمى
اما «فارغالى» اوراملرنىدە تراموايلار آفظاما ايللر بوروب طوراچىنى ،
اوراملرى آدم دكترى اولوب الكترىق ابلە باقتورتلاچىنى ، تىلبىگرام
و تىلبىفونلار ياكە بونلار دن دى عىب اولان باشقە نرسە لار نىڭ اشلاب
طوراچىنى «بولماز!» دىبە دعوى قىلورغە هېچ كىم نىڭ چىسارتى بىتماسە كرك .

* *

بو كوندە «فارغالى» دە اون عدد مسجد اولوب كوبىسندە ايكىشار
اوكازلى ملا وارددر . فراشلار و خليفەلار ، صوفى سورى قورتلر حسابغە
كرمادىكى تقديردە دە باروم بوز قدر (خلق اصطلاخىنە كورە) «علما»
اولەچى ظن فىلنور . بتون اھالىسى تخمىنا اون اوچ بىكدر .

ترجمەسى يازلمىدە اولان احمد باى اوشبو «فارغالى» شەرىپدە
طوغوب اوسمش و باشلىك كونلرىنى شوندى كچرمىشدر . اوشبو مناسىت
اىلە بو شەرىپ حقندە بىر قدر يازلمورغە احتىياج كورلدى .

اورنبورغ شەرىپى .

اورنبورغ ، اورنبورغ غوبىر ناسىنىڭ اداره مركزى بىر شەرىپ
اولوب «اورال» يىلغەسىنىڭ اولك يارى اوستىندە «قزل توبە»
(Красная горка) اسملى اورندە بنا ابدلمىشدر .

بو شهر الك اېلك، فرغيزلر هجومندن صافلار اېچون ديه ۱۷۳۵
 نچى سنه ده « اور » (Orb) صوينك « اورال » بيلغه سينه قوشلغان
 يرينه سالنمش ايدى . (حاضرندە بو يردە « اورسكى » شهر يدر) .
 ۴۰ يل صوڭ ، حاضرگى اورنينه كوچرلدى .

بو كونگى حساب غە كورە « اورنبورغ » دە يوز بيك اهالى
 اولوب يونك دورتدن برى اهل اسلامدر . ۴۷ رسمى عبادت خانه اولوب
 يونك ايچنك ۳۸ پراواصلاونى ، ۱ قاتوليک ، ۱ اوتيران كليسهسى ، ۷ مسجددر .
 روسيه ده مشهور اولان بانقهلر نك شعبه لرى و بر نيچه زاوود ، شهر دن
 ايكى چافروم يردە ميناوى دؤور اولنوب جايلىكده سودا ايدلنەدر .
 شهر ده ۱ ريالنى مکتب و ۱ ابرلر هم ۳ عدد قزلىر غيمناز يهسى ،
 ۱ ابرلر و ۱ قزلىر پروفيمناز يهسى ، ۱ روحانى سيميناريه ، ۱ معلملر
 سيميناريهسى ، ۲ قاديپتسكى قورپوسى ، پپارخيا روحانى مکتبلىر ، ۲ عمومى
 كنبخانه ، موزه خانه ، و بر قدر خسته خانه واردر .

مسلمانلر نك هر بر مسجد حضورندە ابتدائى و بعضيلرنده رشدى
 و اعدادى مکتبلىرى و بر جمعيت خبير يه لرى وار . جمعيت خبير يه نك
 ۳۳،۰۰۰ صوم قيمتندە غير منقول ملكى و ۱ عمومى كنبخانهسى ، فقرا
 بالالرينه مخصوص ابتدائى مکتبلىرى وار . هفتە ده ۳ - ۴ مرتبه نشر
 ايدلمكده اولان « وقت » اسمندە مى و سياسى غزته و آيدە ايكى دفعه نشر
 ايدلمكده اولان علمى و ادبى « شورا » اسمندە مجموعه اوشبو شهر ده چيقار .
 اورنبورغ غوبرناسينك و تورغاي اوبلاستينك غوبرناطورلرى
 ايله كتسه لرى لرى و غوبرنسىكى پراولينيه ايله اوبلاستنى پراولينيه لرى ،
 « تاشكند » تيمر بولينك باشلى ايله اوپراولينيهسى اوشبو شهر ده طورر .
 احمد باى طرفندىن تاسيس ايدلمش « حسينيه » مدرسهسى و وفق
 ماللرينه نظارت فيلمقده اولان اداره (بو كوندە رسمى دگلر) ايشتە
 اوشبو شهر ده در .

احمد باي عائلهسى.

احمد باينىڭ يراق بابالرى سەئىد فەبەسى تاسىس ايدىلدىكىندە قزان غوبىرناسى مەمەش اويازى « كىياك خواجه » قەبىلىدىن ھىجرەت ايدوب كەلمەشلىرى. بونلارنىڭ مەلۇم اولانلىرى عەبەدۇللاھ سەئىد بىر ذات اولوب، احمد باينىڭ نەسەبى اوشۇ عەبەدۇللاھنىڭ اوغلى ھەسەن اوزرىندە.

ھەسەن بىن عەبەدۇللاھ اوز عصرىدە يەشى دولتىلى و مەتبەئە بىر آدم اولوب بو كۈندە قارغالى صوبى بويىدە اولان بىشچى آغاچ مەسجەد بونىڭ طرفىدىن بنا ايدىلمەشلىرى. مەزكۇر مەسجەد ايسە كىيىن ۱۷۶۰ تارىخىدە بېكەتچى بىن مەمەش قىل طرفىدىن بنا اولوب سۆزگە اوت قىلىنىپ تەلەپ اولمەشلىرى.

ھەسەننىڭ اوغلى ھەسەن، باي بالالىرى نەسەبى اوزرىدە آتاسىدىن قالمەش مەلۇمى تەمەن بىر، قەبىر ھالە « ايلاك » شەھرىدە قەتەل تەپەش. عەبەدۇللاھ، احمد، عەبەدۇللاھ، مەمەش، عەبەدۇللاھ سەئىد بىر بالالىرى و بىر قانچە قىز بالالىرى باش و تەمەن ھالەتدە قالمەشلىرى.

ATATÜRK

احمد باي.

احمد باي ۱۲۵۳ - ۱۸۳۷ تارىخىدە قارغالى شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن باشقە تۇغۇلمەلىرى ايله بىر بىر آتالرىدىن قەبىر ھالە تەمەن اولارنى قالدە قىلىرى سەبەبىدىن دۇنيانىڭ كۆپ مەسكۇنلىرىنى كۆرەش ھەتتا قەبەرىنى كۆرەش.

اشراب یورمش و کونینی ۱۲ تین گه یاللانوب نیرس ، کیریچ صوفمش در . اوشبو حال ایله ده دنیان امیدسز اولمای، بلسکه همیشه اجنھا- دینی و غیرتنی، صبر و ثباتینی آرندروب طورمشدر .

صوگره دن بر وقتلر نیچوړك اولسه ده بیش صوم آچه حاصل قیلوب «اورنبورغ» شهرینه کلوب فرق تارتمه سودا سینه کرشمشدر . اوشبو کسی آراز اولسه ده آلفه کیتوب کونلرنك برنده آت آربا آلورغه موفق اولمش .

احمد بای اوزینك آت آرباسینی بیگوب تاتلی نامر و کوك ناشلرینی صالوب قزاق آراسینه چیغوب کتمش و قزافلرنك : « آچه ساتام نه وبره سز ؟ » دبه یوردیکلری بر وقته سودا قیلوب آلماشوب یورر اولمشدر . اوزینك غیرتی و قزاق خلقینك ساده لگی و شول برلرگه ده بو وقتلر ده نسه و بهودیلرنك آباق باصمادقلری سببندن بخش دولت حاصل ایلمشدر .

بوندن صوڭ طوغانلری ایله « اورنبورغ » شهرینه کوچوب کلمشار و برلکده سودا قیابوب الوغ بایلردن اولمشلدر . اوتوز بیش یلر برلکده تجارت ایتمدیکلری صوڭ ۱۸۹۶ تاربخنده طوغه لری اولان عبدالغنی حاجی و محمود ایله اوچ برادر دورت میلیون صوم ملك و دولت تقسیم ایتمشلدر . (عبدالباقی ایله عبدالرحمن ، مقدم وفات ایتمشلدر .)

احمد بای ۱۲۹۶ - ۱۸۷۹ تاربخنده حجازگه سفر ایدوب حج قیلدی ومدینه گه واروب رسول الله مسجدینی زیارت ایتدی . روسیه نك بیوک شهرلرنده سودا ایدوب یوردیکندن اوستون اوشبو قصد ایله گیرمانیا و انگلتره مملکتلرینه ده سیاحت ایلدی . برادرلری ایله بولشدیکلری صوڭ « قزان » شهرینه هجرت ایتدی و شونده ۱۳۲۴ - ۱۹۰۶ نچی یل ۱۰ نچی دیکابر (۸ نچی ذوالقصد) ده دنیان اوتدی . وفات اولدینی کونده تقریباً بر میلیون آلتیوز بیڭ صوم ترکهسی

قالوب وصینلرنی چبقارغان بقدنده طوغمه سی محمود حسینوف ایله
خانونی عائشه عبداللام قزی آرالرنک تقسیم ایدلدی. الله تعالی مظهر
عفو وغفران ایتسون!

ولادتی	هجری	ایله	۱۲۵۳	میلادی	ایله	۱۸۳۷
وفاتی	»	»	۱۳۲۴	»	»	۱۹۰۶
یاشی	»	»	۷۱	»	»	۶۹

۷

صبیلق وقتی و تربیه سی .

احمد باب صبی وقتنده پك شوق و شایان اولوب، ایلك تربیه
سینی آناسی حمیده فارتچقدن آلمشدر. صوگره اوز محللرینك مؤذینه
یوروب دورت بیش قش عمر اوزدرمش وبر قاچ عدد هفتیک شریفی
طوزدرمش ایسهده اوقورغه و بازارغه اوگره آلامشدر. بایودیغی
صوگك ویکسل هم چیک کی کاغدلرگه و اوز اسمندن یازلهش مکتوب
لرگه امضا یازمق لازم کلدیکندن، فاره صاوتغه باتوب چیققان صوگك
کاغد اوستنک اونوب کینکان قارا تاراقان آیافلرینك ایزینه اوغشاشلی
بر روشده امضا قیلورغه اوگره نمشیدی. فقط روسجه امضاسی مسلمانجه
اولان امضاسینه کوره خیلی آرتقدر. هر ایکسینك کلیشه لری اوشبو
رسالهده عینا فویله چقدر.

دورت قش مکتبگه یوروبده اوز امضاسینی فویه بیلما دیکنی
بو زمان باشلری احتمال که مبالغه گه حمل قیلورلار. فقط بونده مبالغه
بو قدر. حتی کندیسسی مکتب و مدرسه لرنی اصلاح حقنده سوز چیقمش
مجلسلرده: « بن بیش صوم آچه ایله دورت میلیون مایه حاصل
ایتدم، ایمدی بنم حقمده: - غبی و ذهنسر، بالقاو و اجتهادسز -

دېه هېچ آيتوچى اولورمى ؟ شويله ايسه ده دورت قش اوقوب اولم
اسمى يازارغه و اوقورغه اوگره نه آلامام ، بونك سببى بنم يالقاولقم
واجتيا دسرلقم دگل ، بلكه باشقه بر شى اولسه كرك ، بو ايسه ترنېبسز
ونظامسز اوقومقدن باشقه دگلدر» دېه هر وقت سويلر ايدى .

VI

كسب و تجارتي .

احمد باى : « طريش آدم گه الله تعالى ياردم ويره در ، كشى
بولدرغان اشنى بولدرغه بنم ده فولمدن كيلورگه نيوشلى » اعتقادى ايله
كسب كه كرمش و كيچ ايله كونى ، محنت ايله راحتنى فرق ايتمكسز بن
اوشبو مسلكنده دوام ايتمش ، نه قدر بلا و قضا كورر اولسه ده
اصلا فاوشاماي و متردد اولماي بلكه اولگيدن ز ياده غيرتبنى ارتدرر
اولمشدر .

فزاق خلقينك ساده لگى هم ده ؤولفه ييلقه سندن لوقهوتيفى هنوز
اوتهاد كينك احمد باينك دولت نابمقينه سبب اولديقى انكار اولماز .
بونكله برابر « طريش آدم گه الله تعالى ياردم ويره در ، كشى بولدرغان
اشنى بولدرغه بنم ده فولمدن كيلورگه نيوشلى » اعتقادينك ده الوغ
اثرى اولمشدر . شول وقت مسلمانلرينك يورا كرى يتمازلك روش
ايله سودالر قيلمقى و فابريقه لر اشلانمكى ده مذكور عقيدەسينك
ئهرەسى اولسه كرك . اعتقادلر سببندن برر برر آدم دگل ، بلكه
الوغ قوم و ملتدرده منقرض اولورلر ياكه دنياغه صاحبك ايدوب
طورلر . بوندن بيك يللر مقدم « جبل طارق » ارقلى چيقمش كچوك
بر آدم جيوندېقى بتون آوروپاي تترانديكى حالك بو كونده هندستاننك
۷۰ ميليون قدر مسلماني ۳ ميليون مقدارنده اولان انگليزلر گه اسير

اولارق طورمقارینک سببی مسلمانلرده اعتقاد اوزگرمکدر .

اوزندن مال آلمقده اولان نمسه و یهودیلرنی کوردیکنده :
 « بونلر بزدن آلمش نرسه لرینی آروپا بازارلرنده کوب فائدهلر
 برابرینه صاتمقده اولسهلر کرک ، شویله بازارلر ایله طوغریدن طوغری
 اوزمز مناسمت پیدا ایتسهک واسطه سز معامله قیلور اولسهق دخی
 ده آرتق ربح آلسهق کرک ، کشیلر فولندن کلگان اش بزنگ قولمز
 دن نیچون کلماسون ؟ » دبه آروپا بازارلرینه یوروب سودا
 کانتورلری آچوب فارادی . فقط احمد باینک مشرق طرفینه تطبیقی
 ممکن اولغان فلسفه سی ، مغرب طرفنده تطبیقی ممکن اولاماش ، بونی
 ایسه کندبسی کوزی ایله کوروب بیلمشدر .

اوشبو حقه بحث ایتمش بر مقاله سنک محترم یوسف افندی دیبور (*):
 « یهودی و نمسه لر دن بر گروه ، اورنبورغ شهرینه و آنک اطرا-
 فینه کیلوب ایچاک بیفارغه کرشدیله و بونی ده چیت مملکتلر گه
 ییاروب طورر ایدیله . احمد بای ایسه ایچا کلرنک نیچون بیفولدیقنی
 ونه بیلر گه ییارلدیکنی اصلا بیلمادیکی حالده مجرد یهود و نمسه لر دن
 کورمکچی ، آنلر چیقارمش بازار حسابی ایله ایچاک بیفارغه کرشدی .
 اوزبنک سوداغه ماهرلگی سببندن ایچا کنی اوچوز آلدیقندن یهود
 و نمسه لر گه صاتوب خیلی ربح کورر ایدی . صوکره ایچا کلرنک
 نیچون بیفولدیقنی و نه بیلر گه کندیکنی اوگره ندی ، اوشبو
 وقت نمسه و یهودلرنک واسطه لقلرندن فورتولوب ایچا کنی نمسه
 و یهودلرنی یورتمکده اولان الوغ قومیسئون اسمینه یبارر اولدی .
 صوکره بونک واسطه لغندن ده فورتولمق فکرینه کردی و طوغریدن طوغری
 سودا آچمق نصدی ایله ۱۸۹۳نجی یلده - بیرلین شهرینه الوغ پارتیا
 ایچاک کتوروب ، ائک ایلک مرتبه اولارق تجارت خانه آچدی . مال

(* بو مقاله ، معتبر « ترجمان » غرتاسنده یازلمشیدی . ۱۹۱۰نجی یل

کوب، آنچه کوب، بتارک قدر عقل و فکر وار. اما احمد بای شول
برنک تیلنی بیلماز، تجارت و معیشت اصوللری ایله آشنا اولماز ایدی.
ایشته اوشبو چاللر، فوق العاده صورتده بار ادمش احمد باینی -
برلینده - یهودی یاردمینه محتاج قیلدی و یهودی واسطه لغندن قورتلمق
آرتندن یوردیکند روسیه تبعه سی اولان بر یهودینی اوز خدمتینه
آلدی. مالنی اوچوز آلمق یوللرینی بیلدیکندن احمد بای اوشبو
تجارت خانه سندن ضرر اینمادی. اوشبو مدتده احمد بای ایکی مرتبه
برلین شهرینه کلمشدر. لکن بیش یل صوکره سنده ۱۸۹۸ ده تجارت
خانه نی بتون بتونه یابدی و اشلرینی توقتانیدی.

سودا اشلرینک اڭ مشکل و اڭ یاشرینلرینی عملیاتی ایله بیلمکده
اولان احمد باینک اوشبو تجارت خانه نی یابوینه و ایشینی توقتانوینه
حقیقی سبب جهالت ایدی. زیرا چیت مملکت خلقینک احوال روحیه
لری ایله آشنالقی اولماز و اوزی ایله معامله ده اولنه چق نمسه لر نک
تیللرینی بیلماز ایدی. غیرت و جسارتنه مقلوب اولدیفندن احمد بای
آوروپاده اولان اڭ الوغ بر سودا مرکزینه کیلوب توشدی ایسه ده
نه فائده که کوز قولاغی، قول و آیاغی اوزینک خدمتنده اولان یهودیدن
عبارت ایدی. یهودی نه برگه آلوب وارسه شوئنده وارر، یهودی نه
سویله سه شونی دکلار ایدی. اگرده احمد بای طوغریدن طوغری
نمسه ایچا کچیاری ایله سویله شرگه و بو طوغروده آنلر ایله واسطه سز
آکلاشرغه موفق اوله ایدی، احتمال که تجارت خانه سیننی یاپاچق بیرده (۱)
دهی ده آرتق ترفی فیلدرر ایدی».

یوسقی افندی مقالسندن انتخاب ایندیکمز خلاصه بودر. بر
مملکت ایله سودا قیللق ایچون تیل بیامک، آنچه حقلری و بانقه
معامله لری عمده تجارت حقنده اولان نظاملر ایله آشنا اولمق لازم

(۱) محمدگری افندی خبرینه کوره بوتجارت خانه نی یاپوچی احمد بای دگل، بلکه
اوز آرا بولش بکلرند، عبدالغنی حاجی حصه سینه قاله ش و عبدالغنی حاجی طوغرندن یابلمشدر.

ایدیکنده شېهه بوق . اوشبو تجربهلرینک نتیجھسی اوللرق ، ایسکی عادنلری قیلیندن معلوماتسز طوردقلری وقتده روسیه مسلمانلرینک سودا باینده یهودیلر ، نھسلر ایله رقابت ایده آلهبه چقلرینی بلیکه بتون بتونه دولتلرندن آیرلاچقلرینی گوزل بیلھشدر .

بتون روسیه مسلمانلری روسجه اوفورغه ، دین اسمندن قارشو طوردقلری بر وقتده اھمدبای اوزینک مدرسه سنده روسجه درس لر ایچون صنف آچوب روس لسانی اوقوتدردیغینک سببی یوقاریده سویلادیکنز تجربهلری اولھشدر .

VII

اقتصادغه رعایتی .

باشلیگنده کوب زھمتلر کوروب حتی که چیئلرنک آغیر خھمت- لرینی باللانوب اشلادیکی سببندن اولسه کرک اھمدبای مال قدرینی بیلور ، اورنسر برگه بر نین اولسون صرف اینھاز ایچون طریشور ایدی . مال تلق ایديوچیلرنک تیئلرنده استعمال ایلامکده اولان : « مال بنی تابمی بلیکه بن مالنی تابام » ، « کشی مالی دگل ، اوزم تابقان مال ! » سوزینی اھمدبای ، عمرنده بر کره اولسون استعمال ایتماش اولسه کرک .

سفرگه چیقدیغنده آروغینی یورتندن حاضرلھ چیقار ، پاراخود زاللرنک خلقلر صیلانوب یوردبکلرنده بوده کندیسینک کوماچ و اینتی آشاپ قناعت ایدر ایدی . زور بر اش اجبار ایتمادیکنده برنھی درجه لرده دگل بلیکه ایکنھی درجه لرده یورر و آرباچیلر ایله ده اوزاق سانولاشدیغی صوئک غنه اوطورر ؛ خطلرینی کوب وقتده یوروچی ایله بیبارر ، یوروچی اولھادیغنده غنه پوچتھغه و برر ایدی . بو حال

لرنى ياننده بوروچيلرنىڭ كويلر نندن ايشتىڭ .

اوزىنىڭ طوغمەسى محمود بايقە يېزارر ايچون دېه بر مکتوب گە مارقەسىنى بابشدروب پوچتەغە و بىررگە طور دقلرنده اورنمورغ شھرىنە طوغرى كيتوچى اولمش . احمد باى مذکور مکتوبىنى اوشبو كېمەسە قولینە وىروب : « سزنىڭ سەرگىز آشغچ اولدىقى سېبىلى اوشبو مارقەنى قوباروب آلورغە مېمکن اولمادى ، محمود باى كانقورنده قوباروب آلسونلرده بىنم دقترمە بازسونلر ، اونونە كورمە ! » دېه تاكىدلپ وىر مشدر (*) .

« خانونلر اختيارینە قويسەڭ كوننىڭ صالحوناقى بېلباقنە كورە دگل ، بلكە پېچلرگە اوز كېفلرینە قاراب ياغالر ، شونىڭ ايچون هر كون صوفلاق درجەسىنى بېلدىكم ايله : - بو كون فلان كېساک ياغارغە تېوشلى - دېه سانانوب يافدرام » دېدىكن ايشتىم . چاناغە اوطوررغە چېقدېغەز وقت بالچيلر نندن بىرىنىڭ اسمى ايله چاقروب : « بونده بر كوراك كورنمى ، بوغالماسون ، ايزلاب نابوب قوى ! » دېه تىببە ايتدى .

احمد باى هر وقت : « مال ايله توموغدن فور تولوب اوچماخ غە كروب بولادر ، مالنى قدر سز قىلورغە و اورنسىز طوتارغە باراماز » ، « آقچەنىڭ هر تېنى الله تعالى نكى ، بىنم قولمە آنچق امانت اولەرقى طورر ، الله تعالى رضا اولمازلىق بىرلرگە بر نىن وىرمام » دىيور ايدى . باشلرگە و باى بالالرىنە اولان نصيحتى دە هر وقت : « آقچە آرسلان اغزنده در ، بىكىت اولسەگىز شوندىن آلگىز ! » دىيور اولمشدر . اوشبو سېيدىن احمد باى سودا بابنده رعايتسىز اولوب حتى ياروم نىن گە قدر دقت ايدر اولمش ، نرسەنىڭ بىخشىسىنى قاراب آرزان آلماق اجتهادنده اولدىغىندن بونىڭ ايله سودا قىلمق اغىر اولمشدر . مكاربەدە اورامدە بر كشى گە اوچراب : « بىزنىڭ آشخاڭە گە

(*) بونى « قارغالى » امامى ملا خىراللا الشىمانى ائندىدىن ايشتىم .

کرگانکز کورلمی، یوسفه باشقه لرغه یوربیسزمی؟ « دیمش . معلوم آدم ده : « ای احمد آهزی! بز، پک آرزانی آشلر ایله گنه طورامز، آشخانه لر بزدن بر ایکی تین گنه فائده کورلر بولور » دیدیکنده : « بایلقنڭ برکانلیسی ایشته شول بر ایکی تیندن بیغلور، شول بر ایکی تین بزنگ آشخانه گه کروب طورسون! » دیمشدر .

خلقلر آش صو، قوناق صیلاو حقنده بر بری ایله مسابقه اید- شد بکلری وقت احمد بای اوزینڭ اڭ حرمتلو قوناقلرینه : « اوز نگره نمز اشی » دبه تاری بوتقه سی پشرتوب آشانور ایدی و بوندن مقصدی ده خلقنی اعتدالغه دعوت اینتک اولسه کړک . قزان شهرینه واردیفندن صوڭ عمومی بر ضیافت ایتمدیکنده قران بایلری آراسنده اولان عبدالهطن لر اوشبو ضیافت گه قناعت اینمادیکلرندن احمد بای نڭ آشلرینی مسخره قیلوب روس غزته لرینه یازدردیلر .

قصابنه آلوب واردیفنده بر آدمنی چافروب : « بن قوشقان فایشنی أشلادڭمی؟ » دبه صوردی . اونه گی آدمده بوگروب بر فایش کیتو- روب ویردی . احمد بای شونی بزگه کوستروب : « کوبدن بیرلی بورتنه طورغان چچرقم وار ایدی، کوچرلرگه بیرمیدر ایدم، نچو کدر فرصت تابوب اوغرلاب کتدیلر، شونڭ اورنینه بو فایشدن چبرقی اوردرام . شاید بازاردن آلفانغه کوره آرزان توشار » دیدی .

نهایت درجه ده مال قدرینی بیلدیکی سببندن حج کوننده حاجیلر طرفندن بوغازلانمش قربانلرنڭ تیریلرینی بیغوبده قیمت حقلمی ایله صانق و برر توری مصالح عامه گه صرف ایلیمک چاره لرینی ایزاب و فکرلپ بورمش و بونی ده پک کوب آدملرنڭ خاطرلرینه صا- لمشدر . صوڭ وقتلرده ترکیه حکومتینڭ ده اوشبو تلف ایدلمکده اولان تیریلرگه کوزی توشوب، آفچهغه ایلاندررگه باشلادیغنی سویلادیلر .

VIII

دیانتی و اخلاقی.

احمد بای نماز اونارک قدر سورهلر و دعالرنی حفظ ایدوب
شونلرنی درست اوقور ، دین حکماری طوغر و سنده محبتلی و صلاحبتلی
اوابوب ، سفر و حضرندله نمازلرنینی وقتندله ادا قیلور و فضاغه قوبماز ،
بیلنگان نرسه لرنینی اوگره نمکدن اوبالماز ، قیلنگان ایزگولکلرینی -
باشقه لرنی فزفوروب شونی اشله تمک قصدی ایلگنه اولماسه - بیلدر
ماز و سوبله ماز ایدی . دیانتلی ، هنر و اشلکلی ، خلقی ایچون فائزلی
آدملرنی سوبار و کرک قدر آنلرغه یاردم ایلر ایدی . دیننده مساهله
لی ، نماز اوقوماوچی آدملرنی و عموما یالقاولار ، آچه قدرینی بیللی
مورغان یاش بایلر ، طمعکار و اوز وظیفه لرنینی یرینه کتورمگان ملا-
لر بونگ فاشنده اوچوز بها ایله یوررلر ایدی .

عموم اسلام بایلرنده اولان کبر و غروردن احمد بای سلامت
ایدی . اوستنده بران ایچلی آق طون ، باشنده بیش آلتی صوملق
بورک اولدیقی حالده ایده شمز ایله بزنی توره اوطورتوب اوزی
کوچر یاننده بزگه فارشو اوطوردیقی حالده اورنبورغ اورامنده دفعه
لر ایلله یوردی . بو حالی ایسه تکلف و ریا ایلله دگل ، بلکه صرف
طبیعی بر عادتندن ایدی . هر کیم ایلله سوبله شور و صوراشور ،
کشیگه اصلا کیم کوز ایلله فارماز ایدی .

چلسلرده سوز کوراشدررگه ، خصوصا مکتب و علم ایلله مشغول
دگل ملالر ایلله ملالرنک وظیفه لری نهلردن عبارت ایدیکینی سوبلاشورگه
یارانور ، لکن هیچ کیم ایلله آچیقلانشماز ، ناوشینی بورماز ایدی .
امی لگی ایلله برابر سوزلرنینی عقل ایلله سوبله ر ، مدرسه لره یانتوب
منطق اسمندن اوهام و خیالات اوقومادیقی سببلی قوه منطقیه سی سلامت

فالدیغندن سوزلری منطقی اولور ایدی .

«فارغالی» ده مکتب و شاگردلر حالندن، ملالرنڭ اوفو اوفونو طوغر اولرنده لازم درجه ده اجهادلری یوقلفندن زارلانوب اوطوردیغنده باش ملالردن بری اوز اوزینی ضبط ایده آلمای خفتلانوب: «آیا فکر کزدن طونوب سلسکوچی بولسه اوچاوکزدن بر الف توشماز، شویله ایسه ده ملالری انتقاد ایدوب و آنلرغه عیب اسناد فیلوب اوطوراسن» دیدی . احمد بای بوکا فارشو کولدی و: «پک درست آیتسهک حضرت، اوچاومزدن بر الف توشمادیکی سبیلی نادانلق و جهالتنڭ نه قدر آغیر بر محنت ایدیکنی گوزل آکلادم، شونڭ ایچون مسلمان فارنداشلرمز نڭ بالالری بو محنتدن خلاص اولسونلر ، بزم کبی بر الفسزده فالماسونلر ایدی دیهم ، یوقسه اکرده عالم بولسه م ایدی بن هم بو طوغروده حضرتلر روشنده بی خبر طورر ، بلکه حضرتلر کبی - عوام بالاسی اوفوماسون و جاهل فالسون - فکرنده اولنور ایدم، عوام بالارنده الف بولماسه الف بولغانلرنڭ قدر و عزتلری کوبراک اوله ققدر!» دیه مناظره و آچیغ مجلسینی کولسکوگه ایله ندردی و مجلس خلقلری (ملالار هم برلسکده) مجبوری کولشه باشلادیلر .

مدرسه سینڭ قایقه سندن کردیکمز ایله یاش گنه بر بالا اوچرادی . بوئی یانینه کتوروب نه یرلی و قانفی صنفده ایدیکن صوراشدیغی صوڭ جدی اولرق بالاغه : «اوغلوم ! بنم بر کبیر اسملی کوچرم ، شریف اسملی بیسر (یا زوچی) م وار . کبیر فارت، اما شریف باش بکیت . کبیر هر کون قوش آت بیگوب ساعت ۱۱ ده کانتور ایشگی یانینه واروب شریفنی کوتوب طورادر . شریف چیقوب شول چاناغه اوطورادرده بانقهغه کیتهدر . بوندای فارت کشی نیچون بو باش یکیتنی هر کون شویله یورته ؟ نیچون کبیر شریف اورننده و شریف کبیر اورننده یورمیدر ؟» دیدی . بالا بر آز طوردی ده : «کبیر اوقوهغان، اما شریف اوقوهغان!» دیدی . احمد بای : «آلای ایکان!» دیه بالائی اوز بولینه یباردی .

احمد باي سوزنى نيز آڭلاوچى ، حق ايله باطلنى بىر بىرندىن
 آبروچى اولدىغىدىن ملتنىڭ ترقىسى حقدە سويلەنمىش سوزلەرگە قولاق
 سالور و آنلرنىڭ رواجلىرى ايچون طر بيشور و هيچ كيمنىڭ شلتنە سىندىن
 قورقماي حق بىرگە ياردم قىلور ايدى .

قران شەرنە و قران اطرافندە ايلك زمانە قىلنوب دە سوڭىدىن
 يوغالمىش و قىلرنى اعيما ايتەك حقدە كوب اجتهادلر قىلوب يوردى
 ايسە دە منافع مشتركة حقدە قايفرتوچىلرنىڭ آزلغىدىن و بوندى اى مسئلەردە
 آرتىدىن يوررگە ايبىدەشلىر تابلمايدىغىدىن بو طوغرودە اولان حركىتلىرى
 نتيجه سز قالدى .

اوزىنىڭ كورمىش زحمتلىرىنى ، نە كىي اجتهادلر ايله مال تابدىغىنى
 هر ېردە و هر كېمگە سويلەر ، اصلا عارلنماز ايدى . قزاق آراسندە
 يوردىكى وقت اوستىدە چىكمان اولدىغى حالدە چىرقىسىنى بىلىنە قىسروب
 آرباسى باندىن بايان اولەرق يوردىكىنى ، يول بويىچە اولن يولقوب
 آيتنە آسانا آسانا واردىغىنى و تمام آروب بىدىكى سوڭ آرباسىدە اولان
 ئارتمەلر ، ارچەلر اوستىدە بىنوب يوقلادىغىنى سويلەر و بو يوقولرنىڭ
 لذىلرنى صاغفور ايدى .

IX

اميد و فكىرلىرى .

انسان ايچون اڭ لذىلى طعام اوزىنىڭ ماڭلاي تىرى ايله تابمىش
 اولاندىر . هنر و صناعت هر بىر سعادتنىڭ باشى اولوب بوڭا تەسك
 ايتىمىش ملت نە ېردە اولسە لردە اولسونلر اوزلرنىڭ قومىتلىرىنى و مىلىتلىرىنى
 صاقلارلر ، دىن و دىانتلرنىڭن آيرلمازلر . بو ايسە معلوم بىر مسئلەدر .
 ايشتە احمد باي اوشبو مقدمەلرنى گوزل آڭلادىغىدىن روسىە اسلاملرنىڭ

بارماق سانلارندن كوب دگل مقدارنده غنه بايلرى اولوب ده فالانلار ينگ
بتون بتونه هنرسز، اشسز، طمع و صدقه، خير و اعانت ايله گنه باشماقلا ينه
رضا اولماز بلهكه بونى ملت انقراضينه کوچلى بر سبب اعتقاد ايدى
ايدى. اوشبونك ايچون روسيه اسلاملا ينگ هنرلى اولماقلا ينى و حيات
اجتماعيه نك دوامنه، بنوبشرنك بقاسينه سبب اوله چق صناعتلارنى اوز
قوللارينه آلماقلا ينى آرزو قىلور و هر برده اوشبونى سويلر و اوشبوندىن
بحث قىلور ايدى.

احمد باى - « روس اوللارنده هر يورطنك اوزينه مخصوص باغچه
لارى وار، خاتونلار ينگ اجتهدلارى سببندن شول باغچه لارده كمبش و قيار،
چوگوندر و شالقان، برانگى و كابوسته كى شيلر بنشور و بونلر
سببندن رزقلارى مول و بركانلى اولور، شونلار دن عبرت آلوب فارغالى
خلقى ده شويله معيشت بوللار ينه كرسه لار ايركن معيشت قىلورلار ينه سبب
اولور ايدى. بزنگ مسلمان خلقي نيچون شول روشده اجتهدا كوستر
مىلر و نيچون باشقه لارغه كوره زبون صورتده كون كچره لار؟ » ديه
اثرلى صورتده سويلر، يالقا اولقدن زارلانر، خلقلارنى اوز قول كوچار ينه
تايانورغه اوندار ايدى. اوشندا ق روسيه مسلمانلارى ايچون الك
فائده لى كسبلر صناعت ايله، زمانه نظامينه كوره تجارت ايتمك ايدىكن،
ايسكى وقتلارده اولان سودا اصوللارى يارامادى بندن آنلارنى تاشلاب
باشقه لار قىيلندن بايلقنى بر برگه بيغوب وزور شركتلر تاسيس قىلوب
الوغ اشلرگه كركشورگه لازم اولدىقنى، آز فائده آلماق اصولى ايله
كوب ربح كنورمك توشليلگن اعتقاد قىلور ايدى. مسلمانلار نك
اوشبو اشلرگه رغبت ايتماى برام سرام يورمكلار ينه و واق اشلر،
بركانسز سودالار ايله وقت تلف ايتمكلار ينه حقيقت حالده تاسف
أبلر ايدى.

شركتلر ايله اش كورمك ايچون زمانه احوالندن خبر دار اولماق،
باشقه قوملار بيلگن شيلرنى بيلمك لازم اولدى بندن خلقه نك مطلقا

اوفو بولینه کرمکرینی امید قیلور ایدی .

احمد بای : « اسلام ملتی مطلقا اوفورغه و بازارغه بیلسون ، ترکیچه و روسچه ازگره نسون ، دین تانومغان مسلمان بالاسی فالماسون ، هنر سز و بالقاو مسلمان آزیسون ، ملت ایچنده درست بیلوچی و عقلی دین عالمیری و گوزل خلقی ضیالبلر حاجت مقارنک اولوب طورسون ! »
فکرنده ایدی . اوشنداق شاگردار حقنده ده : « اسلام شاگردلری دین عالمیری بیلدیکاری اوستنه بر قدر دنیاوی علملر ایلهده آشنا اولسونلر ، بویله شاگردلر اگرده امام و مدرس اولسه لر دین و دنیا امرلرنده خلقلرنی یئناکلب وارلر ، لافل کیر و یاقدن تارتوب طورمق و آرتقه اوسدرا مک کی فلاکت بوللری حاضرلارلر ، طبیعت اجبار ایتشه اشلرنک خلافتنه حرکت ایتمازلر ، ناگاه امام و مدرس اولماسلر آبرویلق و طوغریلق ایله خدمت قیلوب باشقلره کوچرگچ اولورلر ، هر حالده ملت بونلر دن مستفید اولور » دیور ایدی و کندینک مدرس سینی ده اوشبو مطلب ایله تأسیس ایتدی ، درس پر و غراملرینی ده اوشبو مسالکینه موافق صورتده ترتیب ایتدردی .

احمد بای ، مدرسه و مکتبلرنک بنالاری و درس اصللری مرتبه اوفورورغه لائق بر صورتده ایدیکنی بخش بیلدیکی ایچون بونلرنک تورالمکرینی ایستمر ، بنالری حفظ صحت قاعده لرینه موافق اولمقلری طوغروسنده اجتهاد ایلر ، اوزی آکلادیقی قدر اوشبو حقده سوبلر و بابای ایل ایله یاردم و برر ، تیوشلی اورنلرده ایچت قیلشمقدن کیر و طورماز ایدی .

قائقی تاریخده در « فارغالی » شهرینه زور بر مدرسه تأسیس ایدوب گوزل صورتده علوم عربیه و دینییه اوفوندرمق هم ده هر بر محله نک مدرسلرینه درسلرنی توزیع ایدوب ویرمک فکرینه کردی و چاره لرینی کوررگه باشلادی . فقط بونک مرادینی بیلدیکاری ایله بعض آدملر ، خلقنک آغرغان برلرینه صوغوب : « احمد بای آندی

مدرسه‌نی میسیونرلردن آفچه آلوب صالا بولور، صوگندن اوچیتلار کیتوروب روسچه ده اوفونورغه کورشور» کبی هر تورلی هدیابنلر سویلاب خلقنی اغوا ایتدیلر و شهرنک مناسب یرندن مدرسه بناسی ایچون اورن ویردرمدایلر آخرنده احمد بای شول وقتلرده فارغالبینک اڭ ناچار و اڭ فقیر اورنلرندن سانالمش «دونای» محله سندن بر اورن حاضراب مدرسه‌نی شونده بنا ایتک فکرینه نوشدی، لازم اولان قوم و آغاچ، ناش کبی اسپانی حاضرلرگه کرشدی. بو دفعه سنده بعض فارغالی ملالرینک دخی زیاده غیرت صرف ایدوب عوامنی آیفلاندره باشلادقلرینی کوردیکی ایله حکومت نظرنده فتنه فوزغاتوچی جمله سندن حساب ایدلمکدن صافلانمق ایچون اوشبو قصدندن واز کچدی، کتورتش اسپانی صاندی و باشقه یرلرگه کوچرتدی.

احمد بای، صوگ عمرینک بکرمی یلر قدر بر مدتنده بتون بتونه مسلمان بالالرینی اوفوتوق اشمینه ویرلوب بتون مجلسنی اوشبو مسئله ایله کچرر ایدی. شویله که، آفچه و بایلی ایله اولان یاردملری میچ بر اعتبارغه آلمادیقی تقدیرده بالکز تیل ایله اولان بو خدمتی مقدرنده بر خدمتنی بو کونه قدر روسیه مسلمانلری آراسنده نه بر آخوند و قاضی ونه بر مدرس و مفتی قیاه آلامشدر.

کریک اولقان محله لرگه ملا صایلامق طوغروسنده احمد بای: «ملا و مدرس اولورلق شاگردلری بیغوب انابتلی عالملر حضورنده امتحان قیلدروب قارارغه کریک، بلمی ایله خلقی بغشی ایدیکی معلوم اولقان شاگردلری - محله گه بتونلای یات کشی ونه یرده تحصیل اینکان اولسه ده - فارت حضرتنک فانه سندن وفارت آبصطابینک فارغاوندن فورقه‌های شونی صایلا رغه تیوشلی» دیه کوب وقتلر سویله ب یوردی و کندیسسی بونی نجر به ایدوب کوردی و «اورنورغ» شهرنده آلتنجی مسجد حضورنده اولان وقف بورطینک وقف نامه سینی ده اوشبو عقیده سینه بنا قیلوب یازدردی. فقط باشقه کوب منفعتلی فکرلری قیبلندن

بو فکری ده رواج نایبمادی، خلقار بوگا رضا اولمادیلار. طوغروسى بونگ فائدهلى بر اش ابدیکنى آکلامادیلار، شول سببلى بو بولده اولان اجتهادى ثمره سز قالدى.

X

خیراتى.

دنياده اولان پك كوب فضيلت و پك كوب رذالتنك سببى مال و بايق ابدىكى معلومدر. مالى نابوق بيوك اجتهادلره موقوف ايسه آنى طونه بيلهك و اورنينى بيلوب صرف ايتك دخی زياده غيرت و عقلمرغه موقوف ابدىكنده شبهه يوق. بالانچى فيلسوفلر ديدىكى كى مال حقير بر شى اولمادىقى كى، خسيسلر و ساران آدملر ظن ايندىكى كى، مقصد اقصى و مطلب اعلا هم دگلدر. بلكه دنياده طور دقلرى مدننه انسانلر اوزلر بنگ معيشتلرى ايجون بوگا محتاج اولورلر. اقتصاد قاعده لرينه رعایت ايله استفاده ايدوب طور سهلر جسماريني، روحلرينى راحت ياشاتورلر. سفاهت بولينه صرف ايدلنه چك ماللر، طوغروسى زهر و بلا حكمنده اولوب، بوندن خسارت و ندامتن باشقه نتيجه حاصل اولماز.

مدنيتلى قوملرنگ مختلف طبقه لرى، اوزلر بنگ طوغمه لرى اولان فقيرلرنگ حاللرينى اصلاح ايتك طوغروسنده كوب بخشلر ايتديلر و كوب چاره لرگه طونتوب فاراديلار. بو مسئله اوشبو كونده ده علم و حيبت اهللرينى اك كوب شغللندرمكده اولان بخشلردندر. بو طو- غروده اتفاق واقع اولان بر نتيجه وار ايسه اولده فقيرلرنگ بالا- لريني اوفونمق فكر بيدر. فقيرلر حالنى اصلاح ايدرگه طرشوچيلرنگ هر برى بوگا مسلم اولور، انسانيت اثرى اولمق اوزره اك ايلك

اوشبو ماده قبول ايدلنور. بزم احمد باينك بتون مسلكى و مقصدى ده اسلام فقيرلر ينيك بالار ينى اوفونمق و مصالح مشتركلر طوغر وسنده اعانت ايتمكدن عبارت ايدى .

احمد باى مال قدرىنى بيلدىكى و بر تيننى بوش يره صرف ايتمكدن صافلاندىقى نسيبتنده حق سبحانه و تعالى رضالغى اميد ايدلمش اورنلره و مصالح مليه گه صرف ايدر ايچون رغبت قيلور، بو كى اشلر ايچون كيسهسى آچيق و قولى ده يوقارى طورر ايدى .

احمد باى، باشقه لره كوره باقى و عمرلى، فائدهسى ده دواملى اولان خيرات اوزرينه محبت قيلور، مسجد و مدرسه بنا لرىنى ده اوشبو روشك قيلور، بنا لرنى كوركام اولمقندن زباده چداملى اولمقينه اعتبار ايلر ايدى. اوشبو سببدن قريه خلقلى ايچون ميدانغه چيقاروى بنگل و مصارفى ده آز و دواملى اولان عادتى ناشدن مسجد و مدرسه بنا لرى طورغوزمق يولىنى خلقلرغه كوستردى و بونىك فائدهلى ايدىكى حقنده خلقنى ديملادى. كنديسى طرفندن صوك وقتلرده بنا ايتدلمش مکتب و مدرسه لرنى هر برى اوشبو روشده عادتى ناشلردن صالتمش لردر .

احمد باى، محض كورنش و شهرت ايچون مال صرف ايتمك يولنك اولملا ديقندن مسجد و مدرسه بنا ايتك اورتلرنى پك تيكشورر، مجرد بر باى و ملا ياكه ملا اولمق شا گردلر سوزينه انابت ايدوب گنه اش باشلاماز ايدى .

احمد باى « نچوك اولسه ده اولسون، ملا ايله مسجد كوبايتمك ، دين كوچايتمك اولدر » ديه فكر ايتمكده اولان نادان بايلر آراسندن آيرلوب يوقارى چيقمش و اوشبونىك ايچون ده مجرد خلقنى آيررغه و فقرا اوستنه يوك آغرايتورغه سبب اولمق يولرگه مسجد بنا ايتماز ايدى . بورنقى بايلر، مسجد و مدرسه لرنى كوبراك وقت بازارلى اول

لر وجهه يتلر كوب اولمق يولرگه طورغوزوب ده شول مسجد و مدرسه لرنىك يالنىك اوزاسملىر ينه گنه منسوب اولمقلىرىنى آرزو قيلمقلىرى معلومدر . اما احمد باى بونلرنىك خلافنه اولهرق خيراتنى ايتك

عاجز بىرلەرگە ھەم دە بىرگە لەشوب ايتىك صدئەندە اولور ايدى . اوشبو سېيىن مسجد و مکتب بنا ايدوچىلەرگە ياردملەشور ، اوز طرفىدىن ايدىلگان عمارتلەرگە باشقەلرنىڭ ياردم قىلۇلرېنى ياراتور و عوموما ايرىگولك اشلرنى جەامت ايله ائشلەمكىنى اېستىر ايدى . بوزىڭ اېچون دركە ، مسجد و مکتب سالور اېچون ياردم صوراب وارمىش اول قارت لرېنە - ھەر بىر اھتەلاتنى صوراشوب بىئردىكىندىن سوڭ ، اگرددە عما- رىنى لازم تاپسە : « يارار ، بىن عمارت قىلورم ، فقط قوم بالىچق ، آغاچ و ناش كېى اسبابىنى اوزىڭز چىقاروب تاشورسىز » دىيور و خىلقلرنىڭ كوچلرى بىنەچك نرسەلرېنى اوزلرندىن ايتدىر اېچون طرشور ايدى .

« باى ! ھەتتىڭز ساپەسندە مسجدىمىز تمام اولدى ، فقط نمازلىق بوق ، پىك كىلوشسىز روشچە طورادر ، ايدى مەرھەت ايدوب نمازلىق دە و بىرگىز ، شايدى مېروم فىلماسىز » دېھ نمازلىق صورامىش بىر ملاغە : « حضرت ! بىن بىئون اېزگولكىنى اوزمەگنە قوچاقلاپ آلمق درجەسندە قومسىز آدم دىگل ، مسجد تمام اولمىش ايسە گوزل ! ايدى نمازلىقنى اولنىڭ قارتچىقلىرى و خانونلىرى جىولشوب چايسونلار ، بو مسجدگە آنلرنىڭ دە ماللىرى و قول خىدمتلىرى فانتىشسون ! نمازلىق دە و بىر سەم اھتەمال - ايدى باى ! نمازمىز دە اوقوب و بىر ! - دېھ كىلوكۆردىن فورقام ، شونىڭ اېچون نمازلىق و بىر مېم ، اھاطەسىنى اوزىڭ طوتىدىر ، فلان قدر بايلىڭ و ارلىقى بىكا معلوم ! » دىدى .

قزان شھرىندە طوردىقى اون بىل مەدىتتە ھەر بىرىنىڭ مىصرىنى اوج- بېڭ و آندىن آرنىق اولمىق اوزرە بىكرىمى عدد مقدارنە مسجد و مەدرسە بنا ايتىدى ، فرق قدر مەكتىبلرنىڭ مەلۇملرېنە وظيفەلەر ، اېكېوز قدر مەكتىبلەر اېچون كىركىلى كىتابلەر و بىروب طوردى .

مكارىبەنىڭ امامى طورر و بالالار اوفور اېچون دېھ تاسىس ايدىلمىش فرق بېڭ صوم قىمەتتە اولان وقف يورت اھەد باى اجتھادى ايله مېدانە چىقەش و بوزىڭ اېچون كىندى مالىدىن ۱۲۰۰۰ صوم و بىر مىشور .

اوقا شهرنده اولان «عثمانیه» مدرسه سینیه بر بیک صوم اعانت
 ایتیش و قران شهرنده «محمدیه» مدرسه سی فائده سی ایچون اونوز
 بیک صوم مصرف طوتوب مکاریه ده اولان «لاپاشنین» نومرلرینی
 و اورنوبورغ شهرنده اولان اوز مدرسه سی (حسینییه) ایچون
 مکاریه ده گی حسینوفسکی پادآوریه سینی (*). و بونلردن باشقه اوچموز
 بکرمی بیک صوم نورلی اورنلر ایچون وقف ایلمشدر. اوشبو جهلردن
 بکرمی بیش بیک صومنی «حسینییه» مدرسه سینک حسابنه نظارت ایتیک
 شرطی ایله اورنوبورغ شهرنده اولان مسلمانلر نیک «جمعیت خیریه»
 لرینه تخصیص ایتیشیدی. جمعیت خیریه ایسه اوشبو آقچه نی، شرطی
 ایله قبول ایتدی و شونک ایله اوزینه ملک ایدرک مدرسه سینیه گه
 یاقین اورندن یورت ساتوب آلدی.

احمد بابینک الوغ خیراتندن و منگولک اولان یادکارندن اورنوبورغ
 شهرنده اولان «حسینییه مدرسه سی» اولسه کرک . اوزونلغی ۸۲ آر-
 شین و کیکلیگی ده ۲۷ آرشین اوچ فانتلی ، صو ایله بلونقده اولان
 بو مدرسه ایچون، یاننده اولان بتون بنالری ایله بریوز بیک صوم
 مقدارنده مصرف چیقمشدر .

(*). حارث افندی فیضی خیرینه کوره اوشبو حسینوفسکی پادآوریه ۴۵ بیک
 صومغه فنه آلتیش ایسه ده صوکره تعمیر قیلنوب ۷۵ بیک صومغه توشمش . اما بو
 کونگی قیمتتی یوز بیک صومدر . صوکندن ایشندیکه مرگه کوره اوشبو پادآوریه، احمد
 بابی، عبدالغنی حاجی و محمودبابی آراسنده مشترک ملک اولوب، تالانلارینک رضالقلری ایله
 احمد بابی اسمندن وقف ایلدیشدر .

بوندن يكرمى بىلار مقدم، سيبىريا معتبرانندن مرحوم نعمت
الله حاجى صابىدوفوف، بىرنچى دېفە اولەرق اصول جەدىدە مەدرەسەسى
تاسىس ايتىدىكىدىن و كۆپىنچەسى ئۆزى كۆرۈلدىكىدىن سوڭ، ايكنچى
مەرتەبە اولەرق احمد باي طرفىدىن اورنبورغ شەھرىدە اوشبو مەدرەسە
آچىلدى. شۇنى آخىرە مەرىپە قىر دوام و تەرقى ايتىدروب، سوڭ مەرىپە
عادىتى تاغ تاشىدىن اوشبو الوغ بىنانى عمارت قىلدردى. مەدرەسە سىنىڭ
رەسم كىشادى اجرا ايدىلمازدىن و شاگرداز ايله طولى اولدىغىنى كۆر-
مازدىن مقدم، كىندىسى وفات ايتىدى.

اوشبو اصول جەدىدە مەدرەسە سىنى دوام ايتىدىرمك و يىڭى بىنانى دە
عمارت ايلەك ھەقىدە و پىكىسلىرى پىروپىست ايدىلمەكەن قورقوب اوچ
دورت باي و ھەقىقەتنى باشىرگە و جەدانلىرى مانع اولدىغى سىبىلى ايكنى
اوچ ملا، احتمال كە طرفدارلىق و خىر خواھلىق كۆستۈرۈش اولورار.
اما، مەرىپەتە خلىق - ايسكى طورمىشنى بوزەق و ايلە بوقنى چىقارمىق
اولەدر - دېھ بونىڭ مەملەردىن رضا اولمايدىلار، قوللىرى ايله منع ايتىرگە
قىر تارتىدىن كەلگەنلەر تىللىرى ايله و تىللىرى ايله منع ايتىرگە كۆچلىرى
يىتمەكەنلەر كۆكلىرى ايله بونى انكار ايتىدىلار. تەبىئەت و تەبىئەت ھەقىقىتى
تەسبىق و اىقار قىلدىلار، قران شەرىف و ھەدىئەتە مەناقىق و عەسى
بەندەلەر ھەقىدە اولان ايتىلەرگە بونى مەسئۇل قىلۇب ھەر بىر خەتە
و عەمۇمىي مەسئۇلەردە غەيبىتى سويلادىلار، دىن بوزۇچىلار و دىن گە جنابىت
ايدۇچىلارنىڭ باشلىقلىرى ايدۇب سانادىلار. اوشبو آدمەلەر احمد بىلەن
مەرىپەتە اولمىق ھەقىقەت بىفولۇب بىفولۇب دەغار ايتىدىلار. احمد باي بىر شادلىق
كۆرر اولسە «استىراج» دېھ و ھىسرت كۆرر اولسە «بەدەئاوشدى» دېھ ھەكىم
ايتىر اولدىلار. عوام آراستەدە: « احمد باي مېسەيونىرلاردىن آقچە
آلۇب مەلەملەر و مەكتەپلەرگە تارقاتار، اوقۇ بېھانەسى ايله مەسلمانلارنى
مېسەيونىرلار تۇزاقىغىنە كىرتمەك اولەدر، شۇنىڭ ايجون بو اصول جەدىدەنىڭ
غەبىتى بىمان اولەق ! » سۆزلىرى شەھىرت اولدى: ھەقىقەت اطرافىدىن

کیلوچی اشچیلر و اوراقچی خاتونلرغه قدر اوشبو جمله لرنی براق برلرگه آلوب فایتوب ناراتور ایدیلر. حالبوکه عین اوشبو وقتده یاروم رسمی اولان «مسقوا» غزنه سی آرقلی میسیونیرلر طرفندن: «مسلمانلرنڭ کوزلرینی آچالر- حکومت رخصتندن باشقه مکتبلرده اوقوتدره لر» دیه احمد بای کبیلر اوستلرنندن شکایتلر یازلور ایدی.

احمد بای، بونلرغده آنلرغده النفات ایتمادی، اوقورغه یازارغه ییلمادیکی حالدده کندینڭ فکرنندن آیرلمادی، ثبات و غیرتندن قل قدر کوچمادی. مدرسه سینی دوام ایتدردیکی اوستنه اوشبو تاغ قدر اولان «حسینی» بناسینی عمارت ایتدردی، اقتصادی جهندن استقبالینی تأمین ایدوب رسمی صورتده و قفلر قالدردی. دین اسمندن ویرلمش وعظلم، نفرت و تویخلمه قارشو اوشبو قدر اش اشله مش «امی» نڭ «شجاعت ادبیه سی» نه قدر اولدیغنی هر کم اوز عقلی ایله بلسه کرک. بئم فکرمه کوره احمد بای ده اولان جسارت و «شجاعت ادبیه» ناپالیونده اولان شجاعت و اقتداردن بلنددر؛ علملی و معلوماتلی اولان کوب کیمسه لر بوندن عبرت آلورغه محتاجلردر. حسینیه مدرسه سی، یالکیز مدرسه گنه دگل، بلسکه جهالت و تعصب ایله محاربه ایدوب ده شوتلره غالب اوله قنڭ یادکاری، ثبات و متانتنڭ نشانه سی، همت و غیرت نڭ مجسم تمثالیدر. بو مدرسه دن بو کونه قدر امید ایدلدیکی درجه ده فائده کورلمادی ایسه ده انشأ الله کبله. چک بر کونده کورلور واحد باینڭ مقصدی بیرنه کلور. بئک ایچون درست نیت ایله گوزل اشنڭ سببنه کرشمک بورچ اولوب بالفعل فائده سینی کوسترمک حق سبحانه و تعالی نڭ کندی وظیفه سیدر. الله تعالی حضرتی گناهلرینی باغشلاب اوربینی جنتده ایله سون، مدرسه سینی ده دنیا نڭ صوڭ کونینه قدر علم اهللری و اسلام خادم لری بتشه چک اورن ایتمسون، آمین!

كوپپه .

وقفي نامه و وصيتلىرى

(۱) اورنبورغ شھرىندە، آلتىنچى مسجد حضورندە

اولان يورت وقفي نامەسى (*)

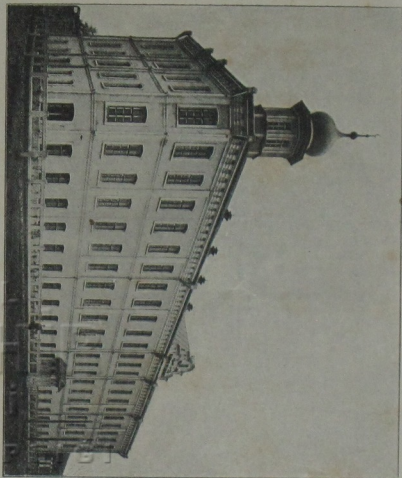
بن اولدە اورنبورغنىڭ حاضرده قزانىڭ پېروى گېلىدى كوپپسى احمد محمد على اوغلى حسينوف، تىم سلامت عىقلم درست ، بارچە تصرفاتم نافذ بولغان وقتدە اورنبورغ شھرىندە اوزمىز بنا ايتىكان آلتىنچى نومبىرلى تاش مسجدىز يانئدە بىرنچى چاست تارغاۋوى پېرىيۇلقدە كېيروۋادىن آلتىقان ، حدود و صفتى پلانئدە كورستلىگان يورتنى اورنى و اوستىندەگى بنالىرى ايله اوزمىڭ حسن اختيارم ايله صدقە ابدىيە ايندىم اوشبوروشچە : اولامد كور يورئدەقى آغاچدىن بنا ابدلىش اوينى بارچە تعلقاتنى ايله بىرگە توبانئدەگى شرطلىرى ايله صايلانغان مسجدىزنىڭ امامنە طوررغە تەيىن قىلدىم :

۱ نچى شرط : مسجدىزگە حاضرگى امامىزدىن صوڭ ، امام اولەچق ادملىر ھر وقت صوبىرائىيە امتعانئدىن ايلك ، اورنبورغنىڭ معتبىر سوداگرلىرىدىن اون ايكى كىشى حضورئدە ھم اورنبورغ مىدرسىسى حسينىيەمىزنىڭ مىدر و معلمى ايله مېمىز اولوب كلىگان مىدرسلىر آلدئدە شول مىدرسەنىڭ عالى صىنقىندە اوقۇلە طورغان فىلىردىن درس و بىررگە

(*) اوشبو وقفىنى احمد باى اوزى توك وقتئدە ناتارىيوس ايله تآكىلئدىرە - آلاماش، اوزئدىن صوڭ و صىلردە بو طوغرودە بىر چارە فىلماەشلىرى بونى بېلىدىكلىرى ايله متولپلىر ادارەسى، اسمئدىن، احمد باى خانونى عائشە بنت عبدالعالم ايله محمود باىغە مکتوبلىر يازلىئوب رەسمى صورتدە تصدىق ايتىدىمكلىرى اوتئلىش ايدى . شايد بو كوندە رەسمى صورتدە تصدىق قىلىدىروب متولپلىر قارامقېنە تابشرمىش اولورلىرى .

İSTANBUL
BÜYÜK
BELEDİYE
ATATÜRK

• اورنگزبورگ شہزادہ « حسینیہ » کلر رسد سی .

« وقت » مطبعہ سی اورنگزبورگ .

اقتدارى بېلىنگان هم گوزل خلقلی ايكانلىگى معلوم اولغان آدم اولور .
۲ نچى : امتحانغه كلنگان كشىلر كوب اولسه لر آرالرنده مسابقه
امتحانى اجرا فيلنوب آرتق اولغانى امامت كه صايانلر و بوندن صوڭ
محمدانسكى دوخاونوى صوبرانبه دن امتحان فيلنور .

۳ نچى : اگر امام ، بر سبب ايله عزل فيلنسه ياكه اوزى
وفات اينوب خانون و بالاسى قالسه ، امام ايچون تعيين ايدلنگان
اويدن آلتى آى ايچنده چيقارلسون . آندن صوڭ متوليلر رعابت
و مسامحه فيلماسونلر .

۴ نچى : مذكور يورندهغى تاش فليگلدن كلنگان داخودنى شول
اويلرنگ هر ايكي سينگ ريهونت و استراخوفقه ، پازيمىلنى نالوغ كى
نيوشلى اولغان راسخودينه طوتوغه تعيين فيلدم . اگر اول يورتنگ
راسخودندن آرتسه زاپاسنى كاپيتال ايدوب صافلانوب مجددا نغمبرينه
صرف فيلنسون .

۵ نچى : امام ايچون تعيين ايدلنگان يورت بارچه تعلقانى
ايله هر وقت استر خاوايت ايتولنگان اولسون .
۶ نچى : وارثلرمدن هيچ كيمنگ اول يورتنى صانوغه ، اجاره گه
ويروب اوز قائده سينه طوتارغه ياكه رهن گه سالورغه هم هيچ
بر وجه ايله دعوى فيلورغه حقى اولماسون .

۷ نچى : پلان هم كويچيسنده حدود وصفنى كورسانامش اوشبو
يورتنى حسن اختيارم ايله صدقه ابديه اينوب يوفار بده آيتولمش
شرطلارنى تماميله يورتورگه اورنبورغ شيرنده اوز عندمده اشانچلى
بولغان ادملردن آلتى كشىنى متولى فيلدم . اول برادر م محمود على
اوغلى حسينوف . ايكنچى مهدي يوسف اوغلى دېويشيف . اوچونچى
محمد شاكر محمود صادق اوغلى راميينى . دورتنچى محمود سيف الملوك
اوغلى عثمانوف . بشنچى عيسى حميد الله اوغلى ينيكييف . آلتنچى
مسجد، زنك امامى ملا عبدالعليم ملا عبدالعلام اوغلى دولتشين .

۸ نچی : اگرده متولبلردن بریسی وفات ایتسه یا که اختیارا
چیقسه اوچ آی ایچنده فالغان بیش کشی، لایق آدمنی صایلاب قوبا
طورغان بولسونلر. بو اش منگو شولای فیلسون .

احمد علی اوغلی حسینوف .

اوشبو مجلسده حاضر اولوب شاهد اولدم وآنکه غوبرناسی
مالئر اویازی اوربار ژولسی تونقار اولینگ کرپستیانین شاهمردان
میرزا احمد اوغلی اونگانوف .

اوشبو مجلسده حاضر اولوب شاهد اولدم اورنورغ میشچانی
عبدالرحیم محمد حسن اوغلی دمیئوف .

اوشبو مجلسده حاضر اولوب شاهد اولدم اویا غوبرناسی
استرلیتامق اویازی بیگانیش آبقان ژولسی نهن اولینگ باشقرد
جهان گیر عبدالبیان اوغلی عبدوشوف .

۱۹۰۲ نچی یل ۲۲ نچی دکابرده

«اورنورغ» شهرنده .

(۲) وصیت نامهسی .

احمد بای اوزینگ سلامت وقتده ایکی عدد وصیت نامه بزمش .
بونلرنک برنجیسی ۱۹۰۴ نچی یل ۲۰ نچی بنوارده و ایکنچیسده
۱۹۰۶ نچی یل ۷ نچی دکابرده ناتار بوس طرفندن نأکید ایدامشدر .
بو رساله، رسیمی داقومینتلر همده آثار عتیقه جمعی دگل،
بلکه بالکیز بر ترجمه حالدن گنه عبارت اولدیغی ایچون مذکور وصیت
نامه لرنی عینا کوچروب رساله نی اوزایتورغه لزوم کورمادک . اگرده
ایکی وصیت نامه نی بر برده خلاصه ایدوب بازار اولسه ق ، اوقوچیلر

ايچون مقصودنى آكلامق دىخى دە بىنگلراك اولور . ايكى وصيت نامەنىڭ خلاصەسى بوندىن عبارتدر :

بىن توبەندە امضا ايدوچى ايلكىدە « اورنبورغ » و حاضرندە فزان كوپىسى احمد محمدعلى اوغلى حسينوف علقم و فكرم سلامت او-
لديغى حالده وصيت نامە بازدم . وفات اولديغىم صوڭ وارثلارم ، شريعت بويىچە تېوشلى ميراثلرېنى آلورلر . بار مالنىڭ اوچ الوشندىن بىر الوشندىن كيم بولمىغان مقدارېنى دىندىلارمىڭ كركرېنى تەيىن ايتدىم . وارثلارم ، وصى هم دوستلارم ، وفاتىدىن صوڭ شول وصيتىمنى اوزگر-
تما كىسىزىن و كچكىر مەكسىزىن اجرا فيلورلر ديه اشانام . وصيتىم ايسە اوشبودر :

(۱) بىنى كومگان كوندە فقيرلەرگە فزانده ۶ بىڭ سوم ، اورنبورغده ۲ بىڭ سوم ، قارغالىده ۲ بىڭ سوم ، جەلەسى ۱۰ بىڭ سوم اولاشلنور .
(۲) مەكە ايلە مەدىنە شەرلرېنىڭ اطرافندە قامش سالاشارده طورو-
چى فقيرلەرگە هر بىر شەر باشىنە ۱۵۰۰ سومدىن ۳ بىڭ سوم ، جەلەن صوڭ هر بىرىنە بىرر مەجىدەدىن اولاشلنور .

(۳) ۱۵ باشىدىن آلوب اوزم وفات اولديغىم كونگە قىدر ، هر يىل ايچون ۲۵۰ سومدىن حسابلاپ ، حاصل اولان سومانى اوزمىڭ بار مالدىن ايروب توبەندە بازلنەچق كېمەلەرگە اوشبو روشچە قەدە ويرلور : (آ) اوزمىڭ باقىنلاردىن بىكرمى كىشىنىڭ هر بىرىنە ايللىشار سوم . (ب) مەدرىسە حەسبىنەدە اوقى طورغان آناسى و آناسى ھەمدە تەربىيە ايدوچىسىدە بولمىغان ابللى يتىم شاگردگە آلتى يىلغە قىدر هر بىرىنە اوزار سوم ويرلوب طورلور . (و) اوللارده اصول جەدىدە ايلە اوقوتە طورغان آلتىمىش مەلەمگە و فرق بېش مەلەمگە بېش يىلغە قىدر هر بىرىنە اوزار سوم ويرلوب طورلور . (غ) اگردە يوقارىدە آيتولمىش كىشىلردىن آقچە آرتوب قالسە عبادت ايسە فقيرلەرگە ويرلور .

(۴) اشانچلى صورندە بورچم وارلىقى اثبات ايدلسە - گرچە

اول اثبات زاقون فاشنده اعتبارغه آنوراق اولماسه ده - تولانسون .
مالم ايچنده اوچوت ايچون آلتقان وبكسللر اولسه تيوشلى كشيملرگه
قايترلسون .

۵) اورنبورغده مدرسه حسينييه اورنلاشوب طورا طورغان ۱۸۹۱
نچى بلده سېپىندن آلتقان بورت ايله شونك كورشىسى نىي الله زاهدالله
اوغلى ناصر و فدىن آلتقان بورت ، پلان هم كوپچى كرىپوستنده
كورسه تلىگان جمع بنالرى هم اورنى ايله مدرسه حسينييه ملكنه
تابشلسون .

۶) مكاربه ده نيژغور و دسكى اورامده آرفاديه باقچهسى فارشوسنده
۱۸۹۱ نچى يل آربيكوفدىن آلتقان « حسينوف پادؤوريهسى » ديه
آتالغان نوميرلر هم شول پادؤوريه ايله دؤورده آصوبى پلان
بوينچه بنا قىلنغان ايكى قاتلى نوميرلر هم ده سيپىرسكى پرستانغه
فاراغان قابقهسى ايله و ايشوك آلدى اورنبورغدهغى مسجد هم
مدرسه حسينييه ملكنه ويرلسون ، شول شرط ايله كه ، آندىن كلهچك
فايده دن : (آ) هر بلده بيشار يوز صوم زاپاس صوما آيرلوب قو-
يلسون ، اون مك صومغه تولقانچى . اون مك صومغه تولقان صوك
شول صوما كاپتالى ريهونتغه طونلور ايچون آلتسه بنه دن بيشار
يوز صوم آيرلوب وارلور و زاپاس صومانى اون مك صومغه يتكلور .
ب) اورنبورغدهغى آلتنچى مسجدنى ريهونتغه ، باقتورتو و بيلتور-
غه هر بلده اوچيوز صوم طونلسون . (و) مسجدده فونوب مسجدنى
قاراب طوروچى فراشغه هر يل يوز بكرمى صوم وظيفه ويرلسون .
غ) مسجدنك امامى پروغرام بوينچه مدرسه حسينييه درس اوقوتسه
هر يل اوچيوز صوم وظيفه ويرلسون . اگرده امام اولقان كيهسه
درس اوقوتماسه وظيفه ويرلماسون ، فقط شول مسجدنك امامى ايچون
نعين قىلنغان اويده طوررغه اختياري اولور .

۷) يوقارنده آيتوامش بورتلر و نومير هم پادؤوريه لر مسجد

و مدرسە حىسنىيە ملكىيە اوشبو شرطلار ايله ويرلسون : آ) مدرسە نڭ ادارهسى بو وصيت نامە نڭ ۱۸ نچى ۱۹ نچى مادە لرنە كورساتلگان ترتيب ايله متوليلار (پاپوچىتلنى ساوت) كە تابشرلسون . ب) پادآور - يە هم نومبرلر دن كىلگان فائده گە فاراب مدرسە نڭ معلملر يە ، مديبر و مبصرلر يە هم باشقە خادملر يە وظيفه لرنى ، مدرسە دە شا گر دلر تربيه سى ايجون هم دە كىتاب و كاغذ هم قلم كى اوفو اسبابى ايجون كرك اوله چق آقچه لرنى متوليلار هيئتى تعيين ايتسون . و) مدرسە دە ايكبوز شا گر د اوفوتلوب بونلر دن بر يوزى مدرسە تربيه سنده (پانسىونده) و بر يوزى يوروب اوفوچى اولسون . ا گر دە مدرسە گە تعيين ايدلگان ايراد بتار ك اولماسە تربيه دە اولغان شا گر دلر نڭ سانلرى كيمتولور . ع) مدرسە گە آقچه تولاب اوفوچىلر دە ممكن قدر قبول اولنسون . آله چق آقچه نڭ مقدارى آنا و آناسى نڭ باى لغينه و مدرسە دە يورتولنه چك نظاملرغە موافق تعيين ايدلسون . د) مدرسە حىسنىيە ابتدايىه ، رشديه ، اعداديه و عاليه اسملرى ايله دورت شعبه اولسون . بو كونگى اون دورت صنفلى اوفوتو هر وقت دوام ايتسون . مدرسە دە اوفوتولاچق درس و فنلر ، اوزم توزوب متوليلار قولنده قالدره چقم نظام و پروگرام بويىچە اوفوتلويىنى ايتىر ايدىم . ي) مدرسە نڭ داخلى ادارهسى مدرسە نڭ مديرى ايله مدرس و معلملرى قولنده اولسون . مدرسە نڭ ترتيبلرينى اوزگرتىك و اصلاح ايلىك حاجت اوله فالسە بو خدمت مذكور هيئت (مديبر ، معلملر و مدرسلر) گە عائد اولسون . ز) بو كونده مدرسە دە اور لغان اوچ صنفلى (اوچ يىلقى) روسقى فلاص ايجون بو كون گە قدر اوفوتلغان روشده مسلمان اوچىتللرى قويوق شرطى ايله شول مدرسە دن اوچ بولمە ويرلوب طورلسون . ز) مسجد و مدرسە ، بونلرغە فاراغان نرسە لر مثلاً پارتالر ، اوستاللر ، اوفو اسبابى ، كىتبخانه و باشقە نرسە لر هر قايوسى تيوشلى صوماسىيە استرخاوات ايدلسون . (ئە) پاد -

ۋوربە ھەم نومبەرلەردىن كەمەش ايراد اشانچىلى بانقەلەرنىڭ بىر سەندە سا -
 فلانوب، مەدرسەنىڭ كرا گىنچە گىنە مەتوليلەر آلوب و يىروب طورسونلار .
 اى (مەتوليلەر ھەر قايسى مەدكور پادۋوربە ھەم نومبەرلەرنىڭ ايرادىنى
 مەكىن قەدر آرتىدەرغە طرەشسونلار ايدى . اوشبو مقەودغە خەدمەت ايدىر
 لك اباقتلى بىر كىشىنى آيروم وظيفە و يىروب مكاربە گە بىبارلە طورغان
 اولسون . بو كىشى اوزم كىك داغودنى آرتىدەرغە پىك طرەشە طور -
 غان كىشى بولسون ايدى . ك) مەدرسەنىڭ ادارە سەندە قىلمىغان اش
 لىر ھەمدە آقچەنىڭ ايراد و مەصرفى خەسەندە مەتوليلەر ھەيئەتى ھەر
 يىل اورنوبورغ جەمەيت خەيرىيەسى ايلە دوخاۋونوى صوبورانىيە غە
 حساب تابشروب طورسونلار . ل) مەدرسەنىڭ مەدىرى ، مەدرسلارى
 و مەلەملەرى بو كۈن گە قەدر اولدىغى كىمى بوندىن صوڭ ھەم اشانچىلى
 مەسلەتلەردىن تەيىن ايدالوب طورسون . مەدرسەنىڭ مەدىرىنى مەدرسەدە
 باش مەدرس اولغان كىمەسە مەصلەتى ايلە مەتوليلەر ھەيئەتى سايلى طور -
 غان اولسون . مەدرسەنىڭ مەدرسلەرىنى ھەم مەلەملەرىنى مەدىر مەصلەتى
 ايلە مەتوليلەر ھەيئەتى سايلى طورغان اولسون ، بوندىن باشقە خادەملەرنى
 باللامق و چقارمق مەدىر اختیارندە اولسون . م) مەككەلەر ، مامور -
 لىر ھەمدە خەسەندە آدمەلەر ايلە مەاملە قىلمق مەدىر اشى اولور . مەدرسە
 نىڭ خازاىستوا جەتى دە مەدىر قولندە اولور . (۲ نچى وصىت نامەنىڭ
 ۲ نچى مادە سەندە : « بىر نچى وصىت نامەنىڭ ۷ نچى مادە سىنى شەيخە
 اوزگرتەم : - اورنوبورغدە ۶ نچى مەسجەد ياقىندە اولان مەدرسەمۇ ھىچ
 بىر قوم و مىلەتنى ايرماي جەمەك مەسلەتلەر اىچون روخانى بىر دەرەسخانە
 خالندە اولسون . قەنون جەدىدە و دىنبوى علملەر امام و مەلم ھەم مەدرس
 لىر اىچون كىرك مەقدار دە اوقولسون . يەنى ملالەر ھەمدە مەسلەن روخانى
 مەكتەپلەردە اوقوتقۇچىلەر اىچون كىرك قەدرلى اولسون . دەرسلەرنى و دەرەس
 تەرتىپلەرىنى اوزگرتىمۇ ، سەنفلەرنى و شەبەلەرنى كەچرايتىمۇ و زور ايتىمۇ بىر نچى
 وصىت نامەنىڭ ۱۸ نچى ۱۹ نچى مادەلەرنى بىيان ايدىلگەن روشدە

متولیلر هیئتینی ایله معلم و مدرسار هیئتینک قاراری ایله گنه اولسون»
 دیمشدر. بوندن مقصودی ۷ نچی مادهده مدرسۀ حسینییه گه عائد اولان
 پاراغرافلرنک جمله سینمی یا که بعضی سینمی اوزگرتک اولمشدر؟ اوشبون
 آچیق بیلما دیکیز سببلی ۲ نچی وصیت عبارتینی هم کوچرگه لزوم
 کورلدی).

(۸) بوندن اولگی ماده لرده ذکر ایدلمش یورت ونومیرلرنی بنم
 وصیلرم، مدرسۀ نك هر تورلی فائده سیننی کوزاتوب، یوقاریده ذکر
 ایدلمش شرطلر ایله - کیچکدرمای مدرسۀ حسینییه اداره سیننه (متولیلرگه
 دیمکنی قصد ایتسه کرک) تابشرسونلر.

(۹) اورنبورغ شهرنده جمعیت خیریه گه بنم مالمدن ۲۵ بیك صوم
 آقچه ویرلور. شول شرط ایله که: جمعیت خیریه، مدرسۀ حسینییه
 اداره سیننک خازایستوینینی حسابلرینی هر یل تفتیش ایدوب
 طورسون.

(۱۰) نیرنی شهرنده یاقوفلوف همده فزانده آپاقوف یورتنی برابرنک
 حاصل اولان ۱۲۰ بیك صوم آقچهغه، اگردۀ متولیلر فائده لی کورسهار
 غیر منقول ملک آلورار و هر حالده اوشبو ۱۲۰ بیك صوم نك نصفی
 اولان ۶۰ بیك صوم دن حاصل اوله چق وارداتنی اوشبو روشده صرف
 قیلورلر:

(آ) مدرسۀ ایچون درس کتابلاری همده اسراف، سفاقت و مسکرات
 بلیهنده یازلمش دینی، اخلاقی و فنی رساله لر باصدررغه بیشوز صوم.
 هر بر رساله ایچون نیوشلی آقچهنی متولیلر مصلحتنی ایله مدرسۀ هیئت
 اداره سی تعیین ایلر. (ب) فزان، اورنبورغ شهرلرنده اولان هنر
 و صنعت مکتبلرنده (ریمسلیننی اشقولالرده) آلتیشاردن اون ایکی شاگرد
 اوفوتوررغه بر مک اوچوز صوم. بو شاگردلر مکتب ابتدائی لرننک
 برسنده اوچ دورت یل اوفوغان اولوب دین اسلام فاعده لرینی بیلو
 لری حقنده شهادت نامه لری اولوررغه نیوشلی. (۱) مدرسۀ حسینییه نك

رشديه قسمدن شهادت نامه آلمان ايكي شا گردني فرزنده اوچينلسكي
 اشقاولاده اوفتورغه، تيوشلي قدر استيبنديه ويرلسون، شول شرط ايله كه
 اگرده متوليلر كرك تابسلر آنده اوقوب بتريكلرندن صوڭ
 متوليلر هيئتي مصلحتي بويينچه مدرسه طرفندن تعيين ايدلگان
 وظيفه ايله مدرسه حسينيده دورت يل خدمت قيلورغه مجبور
 اولسونلر. غ) مدرسه حسينه نك رشديه قسمي تمام اينكان دورت
 شا گردني تجارت مكنبه (فاميرچسكي اوچيلشچده) اوفتورغه سكر
 بوز سوم. د) دين اسلام فاعده لريني بيلوچيلگينه بزنك ابتدائي
 مكنبه زده شهادت نامه سي اولقان ايكي شا گردني غيماز يده، ايكي
 شا گردني ربالي اوچيلشچده اوفتورغه بر مك ايكيوز سوم. ي)
 حكومت نك عالي مكنبلر نده دورت شا گرد اوفتورغه بر مك ايكيوز
 سوم. بونلر دن بري بورديچسكي فاكولتته، بري و استوچني
 فاكولتيت ياخود فيلولوغيچسكي فاكولتته، بري طب (ميدتسپنسكي
 فاكولتيت) ده ياخود طبيعيات (يستستوبنني فاكولتيت) ده، بري ده
 تيغنالوغيچسكي اينستيتوتده اوقورلر. بو كشير هر فايوسي قابليتي
 مسلمان بكنلر ندى سايلانوب آلتقان اولسون. بو آيتوايگان استيبنديه لر
 شرط لري طوغري كلسه بيگراك بزنك مدرسه حسينه ده خدمت اينه
 طورغان ياخود خدمت اينكان كشير نك بالار ينه ويرلسون. آتلر بو
 استيبنديلرني آلورلر، قورسلرني تمام ايتديكلرندن صوڭ تعيين
 ايدلگان وظيفه گه راضي اولوب مدرسه حسينه ده دورت يل
 خدمت قيلورلر. اگرده مدرسه حسينه ده اورن بولماسه اول وقت
 بو شرط غه رعایت ايدلماز. اگرده زمان اقتضايينه كوره باش
 مسلمانلرني اوشبو مكنبلر ده اوفتومق مناسب كورلماشه متوليلر هيئتي،
 مسلمانلر ايچون بيگراك فائزلي اولان مكنبلر گه استيبنديلرني كوچررگه
 اختيارلير. ر) اورنورغه مدرسه حسينه ده تربيه ايدلگان قابليتي
 شا گردلر دن ايكي سني حج قيلمق ايچون يباررگه ايكي مك سوم. بو

شاگردلار جعدن صوڭ مدرسئ حسينييه مدرسى ومعلملر هيئتى كورساتنگان شهرلرده اوچ دورت يل قالوب عرب تلينگ ، دين كتابلار مز يازلغان شيوه سيني مكمئل صورتده اوگره نوب فاي تورغه مجبور اولسونلر . اگرده مدرسئ حسينييه شاگردلرى آراسنده بو اش گه لياقتلى شاگردلار تابولماسه متوليلر هيئتى مصلحتى ايله باشقه مدرسئ شاگردلرى اولسه ده يبارلور . ز) كاپيتالنى ريمونت ايچون هر ياده اوچموز بىكر مبشار صوم زاپاسنى كاپيتالغه آيروب فالنسون . بو صوما شول يورتلرنگ ادارسى ايچون لازم اولغان مصارف آنچه سى ايله برابر بوغاروده كورساتنگان مصرفلر دن ايلك آلنوب فالورغه تبوشلى .

۱۱) اگرده يورتنگ ايرادى بوغاروده گى مادهلرده كورساتنگان اشلر دن آرتوب فالسه اول صوما متوليلرنگ تعيينى بوينجه مسلمانلرنگ معارفلرينه خدمت ايتنه طورغان اشلر گه طوتلسون . اگرده شهرلرده بها و قيمتچيلىك اولو سببلى اونونچى پاراغرافنگ ب ، ژ ، غ ، د ، ي مادهلر نده كورساتنگان استپينديلر ايچون تعيين ايدلنگان صومالر شاگردلرنگ مصرفلرينه يتارلك اولماسه يا كه يورتنگ فائدهسى بىر سبب ايله كيموسه ، متوليلر هيئتى ، مدرسئنگ مدير و مدرسى مصلحتى ايله استپينديله ويرله طورغان شاگردلرنگ صانلرينى كيمتورلر .

۱۲) (فسخ اولنمش) .

۱۳) (۱۰نچى ماده گه داخل) .

۱۴) (۱۰نچى ماده ده اولان ۱۲۰ بيك صومنگ نصفى اولان ۶۰ بيك صومنگ وارداتى اوز طرفه زدن خصوصى دفتر ايله يازلوب كوسترلمش ۶۰ عدد اصول صوتيه ايله اوفونوچى معلملر گه ياردم طريقي ايله ويرلور . فايسى معلم گه نه قدر ويرله چكى مذكور دفترده بيان قيلنور . ۱۵) شرعا وارث دگل همده فديه و بيررگه دبه طرفه دن تعيين اولنماش ياقينلر مه اوز طرفه دن تعيين ايدلمش روشجه آنچه ويرلور . بو آدملرنگ اسملرى و نه قدر و بيررگه ايدىكى دولت بانقه سنده

صندوقده صافلانمشدر .

(۱۶) دخی ۲۰۰ بیگ صوم آقچه اورنبورغ شهرنده ۶ نچی مسجد نك اداره سینى واستقبالینى تأمین ایچون تعیین قیلدم . متولیلر هیئتی اوز مصلحتی ایله بونك ایرادینی مذکور مسجد کرگینه طوتارلر . اصل صوما ایسه دولت خزینه سنده پراسینتلی کغد حالنده صافلانور . متولیلر اگرده حاجت کورسلر بونك ایرادندن هم حسینیه مدرسه سی ایچون ده صرف فیلولرلر . فائده سی کوبرک کیله چگی امید ایدلسه بو آنچه دن غیر منقول ملک آلوب قویارغه متولیلرنك اختیارلری وار . ۷ نچی ۱۰ نچی ۱۴ نچی ماده لرده بیان فیلمش مقصودلر ایچون مسلمانلر آراسندن وقف ایدوب نرسه ویروچیلر اولسه قبول قیلماق طوغر وسنده متولیلر هیئتنه بنم طرفدن رخصتدر . اگرده وقفلری یلینه ۵۰۰ صوم واردات ایله تأمین ایدلسه وقف صاحب لری ۱۲ متولی آراسینه متولی اولوب قبول ایدلسون .

(۱۷) (فسخ اولنمش) .

(۱۸) وفات اولدیقه دن صوگ ، اوشبو وصیت نامه ده یازلمش و آکا متعلق اولمش خدمتلرنی قیلوب طورر ایچون اوشبو کیمسه لرنی متولی ایدوب ، متولیلک خدمتنی قیلوب طورمقلربنی اوتنهم : (۱) اورنبورغده کوپیس اوزمنك طوغانم محمود علی اوغلی حسینوف . (۲) مهدی یوسف اوغلی دیویشف . (۳) محمود سیف الملوك اوغلی عثمانوف . (۴) محمدشا کر محمد صادق اوغلی رامییف . (۵) محمد ذاکر محمد صادق اوغلی رامییف . (۶) ملا عبدالعلیم عبدالعلام اوغلی دولتشین . (۷) عبسی حمید الله اوغلی بینکییوف . (۸) نصر الله کمال بای اوغلی یادکارف . (۹) نور علی حسین اوغلی عبداللین . (۱۰) محمد قانع غلمان اوغلی کریموف . (۱۱) میرزا ذاکر شاه احمد اوغلی خیروف . (۱۲) عبدالحمید عبدالغنی اوغلی حسینوف . (۱۹) اگرده مذکور متولیلردن بریسی وفات اولسه یاخود بور سبب ایله وظیفه سینى ایفا ایده آلماسه فالعان متولیلر اکثریت

ایله آنک اورنینه متولی صایلاب متولیلر ناک صانلرینی اون ایکی گه بئکروب طور لرلر. مذکور کیمسه لردن صوگ آنلر ناک اورنلرینی قبول ایده چک آدملر حقننده شول قاعده اجرا ایدلور. مدرسه اولوب طورغان مدتده متولیلر هیئتی شوبله صایلامق ایله هر وقت اون ایکی کشی اولوب طوررغه تیشیلیدر.

(۲۰) میراث ماللرینی وارثلر م گه، وصیت نامه ده یازلمش یاقینلر مغه و متولیلر هیئتنه تابشیر ایچون اوشنداق سودا اشلارینی یورتور ایچون اوشبو کیمسه لرنی وصی ایلوب تعیین قیلدم : (۱) فارغالی کوپسی محمدعلی خلیل الله اوغلی بارالین . (۲) فزان کوپسی صادق صفا اوغلی علیکایف . (۳) عیسی حمیدالله اوغلی بئیکیفی . (۴) اوزمنک بر طوغمه برادرم اورنبورغ کوپسی محمودعلی اوغلی حسینوف . (۵) فزان غوبرناسی چپستپول اویازی حارث ظریف اوغلی فیض اللین . (۶) فزان کوپسی صادق عیسی اوغلی موسین . (۷) اورنبورغ غوبرناسی هم اویازی باشقرده محمد عبدالعلام اوغلی دولتشین . خدمتلری تمام اولدیقندن صوگ اوشبو وصیلرم خدمتلری برابرینه بر بیگ بیشار یوز سوم خدمت حقی آلورلر .

(۲۱) اگرده بنم بیگ توفز یوز دورتنچی بل بکرمنچی بنوارده یازلمش وصیت نامه منک اون سکرنچی و اون توفز نچی ماده لرنده کورسه تلنگان اورنبورغده آلتنچی مسجد مدرسه سی خصوصنده تأسیس قیلنه چق پاپوچیتلنی ساوت (متولیلر هیئتی) برر مانع سببلی تأسیس ایدلماسه، کاپیتال وقف ایتمکده اولغان مقصودلر مه ایرشمنک ایچون اوپشستوا هم ساییولر حقننده اولغان نظام نامه لرگه موافق قیلوب احمدعلی اوغلی حسینوف کاپیتالی ایله تأسیس قیلنمش تعلیم وتریه هم ده مؤسسات خیریه اوپشستواسی باصامقلرینی، تعیین ایدلش کیمسه لردن اوننم . بو حالده پاپوچیتلنی ساوت امرینه تابشیرلاچق جمیع مال اوشبو اوپشستوا امرینه تابشیرلورغه تیشیلی . اگرده

بوندای اوپشستواده باصاق ممکن اولماسه یاخود باصالقان سوکنده
بابلسه، بنم وصیت ایتنک کاپیتال اورنبورغه آلتنچی مسجد امامی
ایله شول مجله ننگ پاپوچیتلاری امرینه تابش لسون .

XIII

وقفلر و صرف قیلنه چق اورنلری .

وقف نامه لرگه کوره احمد باینک بو کونده متولیلر (*) فارامقنده
اولان وقفلری اوشبو نرسه لردن عبارتدر : (۱) مکاربه ده حسینوفسکی
پادآوریه . (۲) یوز بکر می بیگ صوم آقچه (شمدی زالوغ آلوب
فائض برابرینه بورچ غه ویرلش) . (۳) ایک یوز بیگ صوم آقچه
(ربنتلر) . بونسی دولت بانقه سنده صافلانقه در . (۴) اورنبورغ
شهرنده حسینیه مدرسه سی ، بتون بنالری و یورتلری ایله . (۵) مسجد
حضورنده اولان یورت :

**

حسینوفسکی پادآوریه وارداتی بویله تقسیم ایدلنه چک :

(۱) اوزینی تعمیر قیلور ایچون اون بیگ صوم غه یتنک گه قدر
هر ییل ۵۰۰ صوم آقچه آلتوب بانقه غه صالانوب زاپاسنی فاپیتال
باصالاق ، اکرده تعمیر فلان ایچون اوشبو آقچه دن طوتلنور اولسه
کیموگان اورن طولدرلوب طورلاچق .

(۲) اورنبورغه اولان ۶ نهی مسجده نی تعمیر قیلو ، یاغو هم
یاقتورتو ایچون هر ییل ۳۰۰ صوم ویرله چک .

(*) قران شهرنده مدرسه محمدیه فائده سینه اولان وقفاری شول مسجد و مدرسه گه
نظارت ایتمکده اولان پاپوچیتلار فارامقنده در . متولیلر نظارتنده دگل .

۳) مذکور مسجد خادمنه ، خدمت حق اولهرق هر يل ايچون ۱۲۰ صوم ويرلهچك .

۴) مدرسه پروغرامی ایله درس اوقوتمهقده اولان مدرسگه هر يل ايچون ۳۰۰ صوم ويرلهچك .

۵) حسینیه مدرسه سینگ مدبرلرینه ، مدرس و معلملرینه ، خادملرینه ، شاگردلر تربیه سینه و اوقو اسبابنه صرف قیلنهچق .

یوز یکریمی بیگ صوم وارداتی - بونگ صرف قیلنهچق یرلری کيلهچك XIV بابده بیان قیلنور .

ایکیوز بیگ صوم وارداتی - اورنپورغده ۶ نچی مسجد ایله حسینیه مدرسه سی فائده سینه صرف ایدلنور .

حسینیه مدرسه سینه تابع اولان بوش یورتلردن کلمش واردات ، طبیعی ، مدرسه سی فائده سینه صرف ایدلنورگه تیوشلیدر .

XIV

۱۲۰ بیگ صوم وارداتی .

اوشبو ۱۲۰ بیگ صومنگ بارومی اولان ۶۰ بیگ صومدن حاصل اولاچق ایراد احمد پای طرفندن دفتر قیلنوب بازلمش ۶۰ اورندهغی اصول جدیده معلملرینه ویرلوب طورلور . (بونگ حقنده ، بو کونندن اعتبارا قاعدهلر توزلوب شوگا موافق ویرلهچکدر . فقط بویله بر قاعده توزلوب توزلمادیکندن ، اوشبورسالهنی یازدیقمز وقت معلوماتمز اولمادی) .
ایکنچی ۶۰ بیگ صومنگ وارداتنی تقسیم ایتمک حقنده وصیت نامه لرنی اساس طوتوب متولیلر طرفندن اوشبو روشده قاعدهلر ترتیب ایدلمشدر . مذکور قاعدهلر بویلهدر :

استیپندیلر.

وصیت نامه ده کوسترالمش استیپندیلر بونلر در:

(۱) فزانده اوچیتلسکی اشقولاده ایکی شاگرد تریبه ایلر ایچون، بونک مقداری بیان ایدلمگان ایسه ده هر برینه ۱۵۰ سومدن ۳۰۰ سوم تخمین ایدرگه تیوشلی.

(۲) فزان و اورنورغ ریه سلیننی اشقولالربنک هر برنده ۶ شاگرد دن ۱۲ شاگرد، جمله سینه ۱۳۰۰ سوم.

(۳) تجارت مکتبنده (فامیرچسکی اوچیلشچده) ۴ شاگرد، جمله سی ایچون ۸۰۰ سوم.

(۴) غیننازیه وربالنینک هر برنده ۲ دن ۴ شاگردکه ۱۲۰۰ سوم.

(۵) عالی مکتبلر ده ۴ شاگرد. یوریدچسکی، ژاستوچنی یا که فیلولو غیچسکی، طبی یا که یستیستویننی، تیخنولو غیچسکی اینستیتوتنه برر شاگرد اوقوتلور. جمله سی ایچون ۱۲۰۰ سوم.

(۶) بیان ایدلمش استیپندیلرگه ۶۰۰۰۰ سومنک فائده سی یتشماز اولسه شاگردلر نك صانلری کیموتلور. بونده ذکر ایدلمگان مکتبلردن توبه ن درجه ده اولماز شرطی ایله مسلمانلر ایچون فائده سی امدتلی کورلگان ایکنچی بر مکتبلر ایله تبدیل ایتمک متولیلر اختیارنده در. بونده کوسترالمش اورنلردن آقچه آرتوب فالسه مسلمانلر آراسینه اوقو و اوقوتو ناراتر ایچون صرف قیلنور.

(۷) استیپندیلر نی صور اوچی اولماسه یا که شرطلری تابولمادیقی سببلی، استیپندیلر صور اوچیلره ویرلماسه، اوشبو صوما استیپندیله خزینه سنده فالور، کله چک یلر ایچون آنی قضا ایتمک لازم اولماز.

استیبندیه ویرلمک توتیبیلری .

(۸) استیبندیه ویرلهچك شاگردلرنك مسلمان وگوزل خلقلی اواقیلری، اولماز سرلقلری اوشنداق باشقه بر استیبندیه ایله فائزله نماز سرلکاری شرطدر .
 (۹) استیبندیه صورالاقچ کاغدلر متولیلر اداره سینه باکه رئیس اسمینه ویرلور . ۲۱ باشی تمام اولماغان شاگردلر ایچون ولیلر صورامقی شرطدر .

(۱۰) استیبندیه صورالوب ویرلهچك کاغدلر ایله برلیکده اوشبو حجت نامه (داقومیئت) لر اولورغه كرك : (۱) « اوقوب تمام ایندیكم صولك اگرده متولیلر لازم كورسه لر آنلرنك تصرفلری آستنده عادتده اولهچق وظیفه برابرینه دورت بلدن آز اولماز شرطی ایله علممه مناسب وفق خدمتی فیاورم » دیه پازلمش وعده کاغدی . (۲) اوچیتلسکی اشقولا ایله تجارت مکتبلری ایچون حسینبه نك رشدی صنفی تمام ایندیکی حقنده شهادت نامه . (۳) غیمنازیه ایله ریالی ایچون حسینبه نك ابتدائی صنفی درس لرندن امتحان طوندیفی حقنده شهادت نامه .
 (۴) ریسهلسنی ایله عالی مکتبلر ایچون نه یرده اولسه ده ترتیبلی بر دینی ابتدائی مکتب درس لرینی تمام ایندیکاری حقنده شهادت نامه .
 (۵) باخصوص عالی مکتبلر ایچون اورنامکتب فنلرینی تمام ایندیكلرندن شهادت نامه هم آتیبستات .

(۱۱) استیبندیه آنچه لری شاگردلر اوقوب طور مقده اولان مکتبلرنك اداره لرینه هر یارتی یلده طوغری بیارلوب طورلور . نبوشلی اورنینه تابشرمق شرطی ایله متولیلردن بررسی آلمش آنچه، اورنینه تابشرمش سانالور .
 (۱۲) استیبندیه ایله فائزله نوچی شاگردلر هر یارتی یلده بر مرتبه،

اوزار يىڭ اوقۇلارى حقدە نظامە موافق ايدوب تابلار ندىن نىسخە ھەمدە اخلاقلىرى حقدە شھادت نامە آلۇب متوليلار ادارەسىنە يېباروب طوررلار .
 (۱۳) مقبول عندر اولمى طوروب نىوشلى وفتلار ندىن تابل وشھادت نامە يېمارمگان با کہ ۸ نچى مادەدە کوسترلەش شىرطلارى بوزولغان شاگردلار نىڭ استىپىندىلەرنى متوليلار توقناتلار . بوندىن باشقە صورتلار دە وېرلورگە باشلانەش استىپىندىلە دوام ايلار .

(۱۴) استىپىندىلە صور اوچىلار كوب اولدىغىندە اوشبو شاگردلار نىڭ حقلرى آلە اولور : (۱) مدرسە حسىبىدە اوقوچىلار . (حسىبىدە طوتاشدىن بر قش اوقوچىلار حسىبىدە اوفوغان حساب ايدلنور واخلاقلىقلارى سېتىدىن چىقارلەش شاگردلار بونىڭ ايله فائىدەلنە آلماق لىر .) (۲) حسىبىدە نىڭ شھادت نامەلەرنە اورنا حساب رقىلرى بىخشىراق اولانلار . (۳) بو كون اوقومقە اولدىقلرى يا کہ اوقوب تىمام ايتدىكلرى مکتىبلەرنىڭ آلەش تابلار يىڭ اورنا حسابلىرى بىخشىراق اولانلار . (۴) آنالرى ولىلارى وفت اشلار ندىن خدمت ايدوچىلار وختە مت ايتەشلار . (۵) مکتىبلار نىڭ بونلار ندىن اوقوچىلار نىڭ حقلرى نوبانلارگە كورە مقدمە . مثلاً ۷ نچى ايله ۸ نچى صنف غىمنازىدە اوقوچىلار ھەر چىتىن بىر ايل اولسەلر ۸ نچى صنف شاگردى اولور . (۱۵) ۸ نچى مادەدە اولان شىرطلار حقدە اولان ھەمدە مدرسە حسىبىدە ن باشقە غىر رسمى مکتىبلار ادارەلىرى طرفىدىن وېرلەش شھادت نامەلار نىڭ درىستلىكى بىر ھەكەم نىڭ تىدبىقى ايله بىلغور . متوليلار ندىن ايكېسى يازو ايله تىدبىق ايتسەلر بو ھەم مقبول اولور .

اوشبو تىدبىرلار نجر بە ايدوب كورر ايچون وصىت نامەنى اساس اعتبار ايدوب وقتلىغىنە اولەچقىر . اوخشامقان يا کہ عمل قىلورغە مەكەن دىگەل مادەلەر وارلىقى معلوم اولسە وصىت نامەگە موافق اولەق شىرطلى ايله متوليلار طرفىدىن اوزگرتلور .

حج گه يبارمك .

هر يىل ايكى شاگرد حج گه يبارلور و هر شاگرد ايچون ۱۰۰۰ سومدن ۲۰۰۰ سوم و يرلور .

(۱۶) حج گه يبارله چك شاگردار حسينيه مدرسه سنده اوفوچى ياكه اوفومش ، علم و اخلاق هم ديندارلىق طوغروسنده اڭ يغشيلرندين اولمقلى شرطدر .

(۱۷) حسينيه مدرسه سى شاگردلرينڭ يوقارى صنفلىرى توبان صنفله كوره آلدە حساب ايدلنور . صور اوچى شاگردلر هر چەتدين بر درجه ده اولسه لر هيئت معلمين طرفندن تر جيع ايدلمشلىرى يبارلور .

(۱۸) حسينيه مدرسه سى شاگردلرندين صور اوچى اولماسه ، ياكه بر مقبول سبب گه كوره متوليلر طرفندن سؤاللىرى رد اولمسه اول وقت حج گه وارمق حقى باشقه مدرسه شاگردلرينه كوچار . فقط علملرينڭ درجه سى معلوم اولسون ايچون مدرسه حسينيه حضورنده امتحان ايدلمكلى و اخلاقلرينڭ گوزل ايدىكى حقتده اوزى اوفومش مدرسه اداره سندن شهادتنامه سى اولمق شرطدر .

(۱۹) حج گه واروچى شاگرد ، بوندين مقدم بدل ايله وارمامش ، حقيقى عسكركڭ خدمتندن فورتوماش كيمسه اولورغه و متوليلر تعيين اينمش اورنده ايكى يىلدىن آز اولماز شرطى ايله علوم عربيه تحصيل ايدوى شرطدر .

(۲۰) حج گه واروچى شاگرد گه ، پاسپورتنى قولينه طوتوب كادىكى صوڭ متوليلر پراؤلينيه سى طرفندن ۱۰۰۰ سومدىن ۴۰۰ سومى و يرلور ، اورنلاشوب اوفورغه باشلا ديفى صوڭ يعنى اولگى يىلده ۳۰۰ سوم و ايكنجه يىلده ۳۰۰ سوم يبارلور .

کتاب یازوچیلرغه مکافات .

مدرسه‌لرده اوقولورغه موافق دینی و فنی درس کتابلری هم ده ایسیرکک و باشقه بوزوقلاردن منع ایدرگه سبب اولوردای اثرلر نشر ایدر ایچون هر یل ۵۰۰ سوم ویرلور .

(۲۱) کتابلرغه مکافات ویررگه یاراب یارامادیفی ، یارادیفی تقدیرده ویرلهچک مکافات نه مقدارده اولهچفی حقنده هیئت معلمین طرفندن صورالوب ، ممکن قدر آنک فکرلری معتبر طوتلور .

(۲۲) کتاب ورساله‌لر ، یالسکز مؤلفلری و مترجملری صورهق لرینه کوره‌گنه نفتیش ایدلنور . شونک ایچون کتاب یازوچیلرنگ مفصل آدرس‌لری اولهقی شرطلر .

اوشبو قاعده‌لرنی دستورالعمل طوتوق طوغر وسنده اوز طرفندن منع یوق ایدیکنی اورنبورغ دوغاونوی صوبرانبه‌سی ۱۹۰۹ نهجی یل ۱ نهجی دیکابرده اولان اوکازی ایله متولیلرگه خبر ویرمشدور .

وصیت نامه‌ده مذکور متولیلر .

(۱) محمود علی اوغلی حسینوف -- احمد باینک اوزینک بر طوغه انبسی اولوب اورنبورغ شهرنده اوز یورتنده طوره ایدی . ۱۹۱۰ نهجی یل آغوست آینده وفات اولدی .

(۲) مه‌دی یوسف اوغلی دیویشق -- اورنبورغ شهرنده مشهور سوداگرلردن ایدی . حاضرنده وفاتلر .

مرحوم احمد باي نعين ايتوب قاللغان متولبلر ايله سائر بعض داتلرئانك رسملرى .

اوگئىك آلدەغى رەئىدە (بولورغانلىق) : (۱) ئولمورەمبە قانلىق . (۲) غەلبەتتە قانلىق . (۳) حەسەن عەمما قانلىق . (۴) اورئىزىدورغانك عەبەلەمبەم ھەشەرت .
 اېگىنچى رەئىدە (آباق اورە) : (۱) ھەمورە مەشائىف . (۲) كەلەر حەسەن آقچىمىن . (۳) داكر رەئىف . (۴) عىسى مەيرىزا بېنىكەيىف .
 (۵) مەمورە مەمورە باي ھەسەتلىق . (۶) عەبەلەمبەم ھەسەتلىق . (۷) قانچ كەلەر مەشائىف . (۸) مەيرىزا داكر خىرەف .
 « وقت » مەنبەسى اورئىزىدورغانك .

M. GEVDET
K. KITAPLARI

متولیدن محمد شاکر رامییف

متولیدن مرحوم مهدی دبویشف

متولیدن مرحوم نصرالله بادگاروف.

(۳) محمود سیف الملوك اوغلی عثمانوف - اورنبورغ شهرنده
طورر، سوداگردر.

(۴) محمد شاكر محمد صادق اوغلی رامییف - اورنبورغ
شهرنده اوز بورتنگ همده ویرغورال اوبازنده اولان پریسکه سنك طورر.

(۵) محمد ذاکر محمد صادق اوغلی رامییف - اورنبورغ شهر
نده اوز بورتنده همده ویرغورال اوبازنده اولان پریسکه سنك طورر.
۱۹۰۹ نچی یل مای آینده متولیلکدن استعفا فیلدی.

(۶) عبدالعلیم عبدالعالم اوغلی دولتشین - اورنبورغ شهر
نده ۶ نچی مسجد حضورنده امامدر.

(۷) عیسی حمیدالله اوغلی ینیکیییف - بلبای اویازدی فارغالی
قریهسی میرزالرندن اولوب بو کونده دولت دوماسنده اعضادر.

(۸) نصرالله کمال بای اوغلی یادکاروف - بغارا تبعه سندن اولوب
اورنبورغ شهرنده اوز بورتنده طورر ایدی. ۱۹۰۸ نچی یلک وفات ایتدی.

(۹) نورعلی حسین اوغلی عمیدالین - اورنبورغ شهرنده
اوز بورتنده طورر ایدی. ۱۹۰۷ نچی یلک وفات ایتدی.

(۱۰) محمد فاتح غلمان اوغلی کریموف - « وقت » غزقه
سینگ محرری اولوب، اورنبورغ شهرنده اوز بورتنده طورر.

(۱۱) میرزا ذاکر شاه احمد اوغلی خیروف - اورنبورغ
شهرنده اوز بورتنده طورر.

(۱۲) عبدالحمید عبدالغنی اوغلی حسینوف - احمد بابنگ بر
طوغمه فانداشی عبدالغنی حاجی اوغلی اولوب اورنبورغه اوز بورتنگ طورر.

احمد بای طرفندن تعیین ایدلمش اوشبو ۱۲ متولیدن دورتی وفات
وبری استعفا ایتدی، فالان یدیسسی ایسه همیشه متولی اولوب طورر لر.
کیهوگان متوالر اورنینه یا کیلر صایلانمش وعددلری ۱۲ گه طولدرلمشدر.

خاتمه .

احمد باى وفات ايتدى ايسهده اسمى وفات ايتمادى . انشاء الله
هر وقت نيللرده خير دعا ايله ياد اولنور ، مجلسلرده سويلانر ،
خيراتنك تمثال مجسمى قىيلىندن اوله رق كوزارگه كورلوب طولورور . يدى
باش ايله بتمش آراسنك اولان مسلمانلرنك خاطرلرنك حرمتلور اورن آلور .
بزنك بو رساله مر احمد باينك شخصينه ترجمه اولمقدن زياده
اوز ملتنه باروم ميليون قدر حسنات فالدرمش آدم ترجمه سيدر .
بهر آدمك شخصى ترجمه سيني بازار ايجون آنك كوب احواليني
بيلورگه خصوصا بو زمانده غى آدملرنك مختلفى اشلر حقنده اولان مكنوبلر
ينى و اولارينه يارلامش خطلرنى كوررگه احتياج وار . وارثلرى و قريب
لرى ايله ياقين مناسبتم اولمايغندن اوشبو ، شخصينه عائد حاللردن
خبردار اولورغه موفق اولمام . بن بونى آندن بوندن بيقشدروب يازدم .
فدرنمزدن آنچق شوشى قدر كيلدى . ترجمه حالينى شايد مفصل صورته
باز وچيلر ياكه بازدر وچيلرده اولور . بوز بيكلر ايله ميراثنى آلمش كيمسه
لر ويكرمى بيش بيك صوم خيراتنى آلمش بزم « اورنورغ جمعيت
خيريهسى » هم اوز طرفلرندن بر مكافات ايتمكسز بن قالمالار . « ذكر
الفتى عمره الثانى » هم ده « تغليب الذكر فى الكنب عمر لايتلى وهو
فى كل يوم جديد » ديمشلردر .

كنديسى ايله معارفه غايت سطحى ايتدى ، هيچ وقت معامله
قيلمام ، برلكده سفرده بورمام ، خلق ايله اولان معامله سندن خبرم
بوق . نه طريق ايله بايق كسب قىلديقى خصوصنده شهادت و بررگه
حالمدن كلامار . الله تعالى هر بر باشرون و اشكارنى بيلگوچى و
اوزى حكم قىلچوچيدر . « ولا ازكى على الله احدا » .

رضاء الدين به خالدين

فهرست

۳۶	وصیت نامه‌سی	۳	سوز باشی
۴۶	وقفلر و صرف فییلنه‌چق	۷	فارغالی شهری
	اورنلری	۱۱	اورنبورغ شهری
۴۷	۱۲۰ بیك صوم وارداتی	۱۳	احمد بای عائله‌سی
۴۸	استیپندی‌لر	۱۳	احمد بای
۴۹	استیپندی‌لر ویرلامک	۱۵	صبیاق وقتنی و نریبه‌سی
	ترنیبلری	۱۶	کسب و تجارتی
۵۱	حج گه بیمارک	۱۹	اقتصادغه رعایتی
۵۲	کتاب یاز وچیلرغه مکافات	۲۲	دیانتی و اخلاقی
۵۲	وصیت نامه‌ده مذکور متوالیلر	۲۴	امید و فکرلری
۵۴	خانمه	۲۸	خیراتی
—	« وقت » اداره‌سی طرفندن	۳۱	حسینیته مدرسه‌سی
	فوشلقان رسملر	۳۴	وقف نامه و وصیتلری